

HUMANITAS

Ai atâtea vieți
câte cărți ai citit

GABRIEL LIICEANU
POVESTEA INSULEI
HUMANITAS

Acest volum aniversar se oferă gratuit, în limita stocului disponibil,
celor care cumpără orice carte Humanitas din orice librărie Humanitas.

Redactor: Oana Bârna
Coperta: Angela Rotaru
Tehnoredactor: Manuela Máxineanu
Corector: Cristian Negoită
DTP: Florina Vasiliu, Dan Dulgheru

Tipărit la Art Group

© HUMANITAS, 2020

ISBN 978-973-50-6703-8
Descrierea CIP este disponibilă
la Biblioteca Națională a României.

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021 408 83 50, fax 021 408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0723 684 194

Cuprins

Schimbare de destin	9
Numele noii edituri	14
Patrimoniul uman al Editurii Politice	20
Crapul și manuscrisul	27
Intrăm în capitalism	28
Ce cărți urâte!	31
Cărți, șobolani și „Librăria din fundul curții“	36
O paranteză despre hârtia igienică	41
Hoțul de topoare	43
Câte sensuri are conjuncția „și“ în franceză	49
Un gest de voință editorială născut dintr-o urgență istorică	52
Titluri și colecții	57
Târguri de carte. Cât de greu e să faci o lansare	66
Bogățiile editurii Humanitas	72
Fidelități și caractere. Oamenii-carte	94
Un zeu revenit din exil	107
Cultura urii și lanțul calomniilor	115
Insula Humanitas	119
Spre viitor	124

„Dacă țara întreagă și-ar fi găsit drumul
cum l-a găsit Humanitas din primul
moment, fără nici o șovăială, am fi avut
astăzi o altă Românie.“

Lucian Boia

Schimbare de destin

Totul a început cu telefonul unui prieten dintr-o zi mohorâtă de iarnă de la sfârșitul lui ianuarie 1990. Istoria se răsturnase, iar instituțiile culturale ale României, care-și căutau chipul după ce decenii la rând boliseră ideologic, așteptau să fie primenite la vârf. Andrei Pleșu este numit ministrul culturii în „primul guvern postrevoluționar Petre Roman“. „La vremuri noi, oameni noi“, așa suna lozinca momentului. Și noul ministru, care luase locul Suzanei Gâdea în cabinetul ministerial situat la etajul I din corpul central al Casei Scânteii, se gândea cu cine i-ar fi putut înlocui pe vechii directori de teatre, de edituri și reviste, de biblioteci, de muzee și filarmonici, în sfârșit de tot ce avea atingere cu suflarea culturală a țării. Nu era oare firesc ca, prin noile investiții, să recuperăm cadența normalității și să ne recuplăm la tradițiile Europei?

Urgența privea locurile în care fractura istorică fusese totală și care reprezentau instituții-simbol ale comunismului. Printre cele care-și pierduseră rațiunea de a fi odată cu abolirea vechiului regim, se aflau în prim-plan Muzeul de Istorie a PCR de pe

Șoseaua Kiseleff (fostul muzeu „Tzigara-Samurcaș”) și Editura Politică din aripa stângă a Casei Scânteii. Profilul acesteia din urmă, înființată în 1954 sub conducerea lui Valter Roman și cuplată direct la Secția ideologică a Comitetului Central, era bine conturat: avusese misiunea de a publica „clasicii marxism-leninismului”, „documentele partidelor frățești” și, din 1965 încoace, „operele secretarului general al Partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu”.

La telefonul care a sunat în ziua aceea, prietenul pe care-l primisem în dar prin „decret noician” într-o zi de duminică a anului 1968, și căruia-i plăcea uneori să se recomande ca „protagonist în superproducția *Jurnalul de la Păltiniș*”, mă întreba dacă nu vreau „să-l ajut” („Sper că n-o să mă lăsați singur!”, le spunea amicilor din jurul lui) fie venind alături de el ca secretar de stat la cultură, fie transformând editura Partidului într-una de științe umaniste. Mi-a amintit de vastele proiecte culturale pe care le depănaserăm cândva împreună în pofida oricărei speranțe, cu disperarea celor ce se încăpățâneau să viseze sub lespede pe care istoria părea că o așezase pentru totdeauna peste destinele lor. Mi-a amintit, în discuția din dimineața aceea, cum cu ani în urmă, într-o plimbare printr-o pădure de pe malurile Neckarului, îi mărturisisem cu ce voluptate aș fi revărsat bibliotecile noastre peste întreaga Românie. Dacă am fi ieșit vreodată din acea noapte a istoriei. Dacă am fi ieșit...

Adevărul e că, la cei 48 de ani pe care-i aveam în acel moment de răscruce, eram bântuit de o vocație iluministă aproape bolnăvicioasă și îmi imaginam

Casa Scânteii, 1990, arhiva Humanitas

cum, cu o mână de manuale geniale de tipul celui al lui Salomon Reinach, *Eulalie ou Le Grec sans larmes*, și cu câteva mii de ediții eliberate de cenzură ale marilor autori ai lumii, am fi vindecat în două-trei decenii o țară întreagă de rănilor comunismului. „Gândește-te, mi-a spus, tot ce atunci părea o bătaie de câmpi poate deveni acum realitate de la o zi la alta.“

I-am răspuns că aleg fără să clipesc proiectul editurii. O săptămână-două mai târziu, pe 1 februarie 1990, traversând curtea dintre corpul central și aripa stângă a Casei Scânteii (fusesse deja rebotezată „Casa Presei Libere“), Andrei a intrat în sediul, devenit peste noapte incert, al fostei-noi edituri. Aveam să fiu „uns“, în urma unui ordin ministerial, în funcția de director al unei instituții care, deocamdată, nu mai avea nume.

Ne-am îndreptat către sala de ședințe. Acolo, într-o tăcere încordată, ne aștepta întregul personal al fostei Edituri Politice. M-au izbit chipurile împietrite ale celor „șaizeci și trei de salariați“, desprinse parcă dintr-o sală a muzeului figurilor de ceară al Doamnei Tussaud. Ne-am așezat la masa „prezidiului“, acoperită cu catifea roșie, unde periodic avuseseră loc adunările în care, sub conducerea secretarului de partid, odată cu exorcizarea demonilor „culturii putrede“ a Occidentului, se făcea „informarea politică“ și se tălmăcea „gândirea tovarășului Ceaușescu“.

Îmi amintesc cu o stranie precizie discursul rostit atunci de Andrei Pleșu. A început cu o scurtă trecere în revistă a prietenilor fecunde din istoria culturii, precizând că tocmai afinitățile elective sunt cele care au rodit în plan spiritual. În cazul nostru, a spus apoi, prietenia era un bine-venit *prilej* pentru o alegere făcută în cunoștință de cauză și, astfel, spera noul ministru, garanția pentru o reușită.

Nici el, nici eu nu știam atunci că lucrul cel mai frumos care ne lega, relația aceea spirituală pecetluită cu sigiliul autorității lui Noica, va deveni în curând laitmotivul unei campanii de calomniere care ne va urmări fără încetare. Pentru artizanii ei, prietenia nu fusese niciodată decât o relație de cumetrie: mă serveai, te serveam. Noua editură, care se năștea și-n cazul lui, și-ntr-al meu dintr-un entuziasm al ctitoririi, avea să fie împroșcată constant de veninul profesioniștilor defăimării. Ulterior, tocmai campania aceasta perfect concertată, care revenea în spațiul public cu o regularitate suspectă, desfășurată

la televiziuni, în ziare și în mediul on-line de aceeași echipă instruită în tehnica compromiterii, m-a făcut să cred că, într-o istorie încă neașezată, ura stârnită printre lichelele semnala reușita. Bătălia care începea atunci se dădea între cei care voiau să batem pasul pe loc într-un trecut inomabil și cei care ardeau de nerăbdare să găsească remediul pentru mințile noastre avariate vreme de decenii. Iar remediul cel mai la îndemână era *cartea necenzurată*, singura care te putea face să gândești cu propria-ți minte. Vindecarea noastră ca popor – eram și Andrei, și eu convinși de asta – trecea prin citit.

„Am să-l rog pe domnul director ca mâine, pe cât posibil, să-mi comunice numele noii edituri“, a spus ministrul înainte de a părăsi sala. Și, din ușă, a adăugat: „Vă doresc spor la lucru, *tovarăși!*“ Dar n-a reușit să obțină de la cei prezenți decât câteva grimase chinuite. I-am rugat pe toți să rămână în sală.

Numele noii edituri

După ce l-am condus pe ministrul culturii până la ieșire, m-am întors și le-am cerut tuturor să scrie pe un bilețel numele pe care l-ar propune pentru noul lor „loc de muncă“. Cu o seară înainte, cuvântul *humanitas* îmi venise în minte în contextul în care apare în *Scrisoare despre „umanism“*. Heidegger traduce acolo cuvântul *paideía*, pe care grecii îl foloseau pentru „formare spirituală“, cu latinescul *humanitas*. Paragraful îmi rămăsese *grafic* în minte, pentru că era plin de cuvinte în cursive. Iată-l:

În mod expres, *humanitas* devine pentru prima dată sub acest nume obiect al gândirii și năzuinței în timpul republicii romane. *Homo humanus* se opune lui *homo barbarus*. *Homo humanus* este aici romanul care înalță *virtus romana* și o înnobilează, încorporând *paideía* luată de la greci. Grecii sunt grecii elenității târzii, a căror cultură era predată în școlile de filozofie. Ea are în vedere *eruditio et institutio in bonas artes*, «cultivarea și formarea virtuților». *Paideía* astfel înțeleasă este tradusă prin *humanitas*.

Cuvântul *paideía* se regăsea de altminteri și în subtitlul *Jurnalului de la Păltiniș: Un model paideic în cultura umanistă*. Cultura înceta acum să fie o

La birou în noua editură, 1990, arhiva Humanitas

simplă acumulare de cunoștințe și o snoabă șlefuială a minții. Tocmai pentru că se mișca pe teritoriul valorilor, pentru că încerca să afle ce sunt binele, dreptatea, adevărul, curajul, pietatea etc., ea intra în ecuație cu „formarea și cultivarea virtuților“, era *paideía* înțeleasă ca o propedeutică la etica socială.

O editură care ar fi fost botezată Humanitas ar fi devenit un instrument de educație a spiritului. Cuvântul acesta latin și-ar fi purtat în el panașul ascuns chiar și atunci când ar fi circulat inerțial pe acte administrative, pe fișe pentru fisc, pe facturi, contracte, bugete, rapoarte anuale și așa mai departe. El trimitea, fie și enigmatic, la recuperarea unei lumi din care virtuțile eterne ale umanului fuseseră alungate în numele unora „de clasă“. Prin simpla ei apariție, Humanitas revaloriza și muta în registrul pozitiv tot ceea ce vreme de patru decenii făcuse parte din registrul abjecției: crima, minciuna, duplicitatea,

delatiunea... Mai presus de orice, o editură care ar fi preluat termenul latin al paideiei eline și-ar fi propus restaurarea semanticii valorilor universale. În măsura în care oferea spectacolul iradierii minților cultivate individual, acest nume ar fi devenit sigla unei însănătoșiri morale colective.

Asta pe de o parte. Dar, pe lângă urgența de a șterge urmele dezastrului survenit în spațiul moralei sociale, mai era de făcut și o a doua reparație. Ea privea *istoria*, atât cea națională, care își găsisese sigla mitică în opinelor dacică, cât și istoria care ne trimitea la genul nostru proxim de ființe europene. Era esențial să ne recuplăm la genealogia spirituală a Occidentului, de la care fuseserăm deconectați tocmai prin hiatusul marcat de ideologia comunistă. În joc era nu numai „orgoliul unui om născut într-o cultură mică“, ci și al unuia născut în *Estul postbelic*. Umiliți în datele fundamentale ale existenței noastre, câțiva dintre noi ardeam de nerăbdare să le arătăm „celorlalți“, oamenilor din Vest, că, în ciuda a tot ceea ce ni se întâmplase, rămăseserăm asemenea lor, adică în chip esențial *europeni*. Cu această năzuință am pășit pragul vechii Edituri Politice. Europeanitatea era capitalul pe care nimeni, chiar dacă ni s-ar fi luat totul, nu ni-l putea fura. Ca intelectual ieșit din Estul postbelic, aduceam cu mine în evul care începuse nu numai obișnuitul orgoliu rănit al culturilor mici, ci și mândria esențială de a fi rămas, dincolo de o istorie care își propusese să ne transforme în altă specie de om, *un european*.

Ca națiune modernă născută în secolul XIX, participam la cel mai împlinit model al speciei umane

și aveam trufia demnității Europei. Sursele noastre formative aici fuseseră, în acest model de civilizație care dăduse omenirii cele mai fecunde mituri, marea muzică, perspectiva în pictură, știința și tehnica, marea gândire și literatură a lumii. Și virtutea căinței. Nu le creaserăm noi, românii, dar ne hrăniserăm cu ele, și dieta noastră spirituală era adaptată la ele. A ne cunoaște cu adevărat istoria presupunea să ieșim din limitațiile autohtonului și să urcăm, tocmai pentru a ne înțelege cu adevărat, până la sursele formatoare, până la *paideia* acestui tip de umanitate. Era urgent să regăsim, studiindu-le, miturile iudeo-creștine, greșitatea noastră, romanitatea, „metamorfozele cetății“ ca forme de coabitare, invenția democrației moderne, clasicismul, romantismul, modernitatea însăși – pe scurt, patternurile spirituale pe care, în epoca în care deveniserăm o *națiune* și fuseserăm recunoscuți ca atare, le revendicaserăm ca fiind și *ale noastre*. În ele ne născuserăm, în ele ne recunoscuserăm, prin pierderea lor intraserăm în haos istoric și ne pierduserăm ca popor sub comuniști.

Am început fiecare an universitar prin a da studenților din amfiteatru un „sumar cultural“ pe care l-am intitulat *Lista cărților devenirii noastre europene*. Trăind în mijlocul acestor cărți, publicându-le, lansându-le, comentându-le, am ajuns să cred că cine s-ar învrednici să citească volumele de pe listă ar dobândi o cuirasă spirituală infailibilă. Ar fi mai pregătit să facă față vieții, ar descoperi un versant mai convenabil al ei, ar intra și ar ieși mai frumos din viață. Ar ajunge *să înțeleagă* ceea ce a trăit. Și atunci mi-am zis: Să coborâm, așadar, cum visase Noica,

în „pivnițele sinelui nostru“ cu conștiința că, în virtutea acestei *descensio*, n-am mai putea fi manipulați, că am deveni oameni liberi și am fi pregătiți pentru un destin mai bun. Eram convins, în plus, că lectura cărților de pe această listă le-ar da tinerilor dreptul de a revendica cu deplină acoperire certificatul de „cetățean al Europei“.

Dacă ar fi să aduc la zi răbojul acestor cărți formatoare, în speranța că ar putea da cititorului un brânci către o mai bună înțelegere de sine, iată cum ar arăta el, urmând cronologic marile articulații ale istoriei europene:

Cele mai frumoase povestiri din Biblie (trad. Francisca Băltăceanu, Monica Broșteanu)

Cinci cărți din Biblie traduse și comentate de Petru Creția

Noul Testament

Herodot, *Istории*

Tucidide, *Războiul peloponezic*

Robert Flacelière, *Viața de toate zilele în Grecia secolului lui Pericle*

E.R. Dodds, *Grecii și iraționalul*

Pierre Grimal, *Istoria civilizației romane*

Edward Gibbon, *Istoria declinului și a prăbușirii Imperiului Roman*

Henri-Irénée Marrou, *Sfântul Augustin și sfârșitul culturii antice*

Anders Nygren, *Eros și agape. Prefăceri ale iubirii creștine*

Johan Huizinga, *Amurgul Evului Mediu; Homo ludens*

Philip Jenkins, *Istoria pierdută a creștinismului*

Jacob Burckhardt, *Cultura Renașterii în Italia*

Paul Hazard, *Criza conștiinței europene*

Bronisław Baczko, *Ieșirea din Teroare*

François Furet, *Reflecții asupra Revoluției Franceze; Trecutul unei iluzii*

Ricarda Huch, *Romantismul german*
 François Guizot, *Istoria civilizației în Europa*
 Allan Janik, Stephen Toulmin, *Viena lui Wittgenstein*
 Stefan Zweig, *Lumea de ieri*
 Richard Pipes, *Scurtă istorie a Revoluției Ruse*
 Thierry Wolton, *O istorie mondială a comunismului*
 Matthew White, *Marea carte a inumanității*

Iar ca lecturi de filozofie politică, menite să ne familiarizeze cu laboratorul în care a fost gândită lumea modernă, aş sugera următoarele titluri:

Machiavelli, *Principele*
 Montesquieu, *Despre spiritul legilor*
 Benjamin Constant, *Despre libertate la antici
 și la moderni*
 Alexis de Tocqueville, *Despre democrație în America*
 John Stuart Mill, *Despre libertate*
 Hannah Arendt, *Originile totalitarismului*
 Friedrich Hayek, *Drumul către servitute*
 Isaiah Berlin, *Cinci eseuri despre libertate*
 Pierre Manent, *Metamorfozele cetății; Istoria intelectuală
 a liberalismului; Cum de putem trăi împreună. 16
 lecții de filozofie politică pe înțelesul oricui*
 Alain Besançon, *Originile intelectuale ale leninismului;
 Nenorocirea secolului; Sfânta Rusie*

Cu această *dublă* aspirație *educativă* pe care am evocat-o mai sus – moral-socială și istoric-culturală a Europei – a intrat în lumea românească, în urmă cu trei decenii, instituția pe care, în primele zile ale lui februarie 1990, am botezat-o Humanitas. Nu mai țin minte propunerile venite din sală, dar trei-patru dintre ele, spre încântarea mea, coinciseseră cu gândul meu de cu seară.

Patrimoniul uman al Editurii Politice

Primele zile în editură. Nu cunosc, prin vechile relații filozoficești, decât o singură persoană din echipa Editurii Politice. O invit în birou să stăm de vorbă, să mă ajute să înțeleg ceva despre locul în care am fost parașutat de destinul care luase chipul prietenului meu de la cultură. Aflu, uimit, că numai departamentul editorial „Documente de Partid“ numără cincisprezece salariați, aproape cât are astăzi corpul redacțional de la Humanitas, care aduce pe piață în jur de două sute de titluri noi pe an (filozofie, știință, religie, istorie, literatură etc.), față de cele șaiszeci câte publica anual Editura Politică, în cea mai mare parte, desigur, „documente de partid“. (Apăruse totuși, în ultimii ani, pentru a spăla fața editurii, și o excelentă colecție intitulată „Idei contemporane“, în care au fost publicați Alvin Toffler, Marshall McLuhan, Jacques Monod, Claude Lévi-Strauss, Karl Jaspers, Noam Chomsky, Mikel Dufrenne, Erwin Schrödinger, Werner Heisenberg, Norbert Wiener, Arnold Toynbee etc.)

Rezultă, din primele relatări ale binevoitorului meu coleg de breaslă, că, lăsând la o parte hărțuirea

ideologică, care stăruia în orizontul existenței tuturor, viața angajaților era tihnită, cu excepția perioadelor când se pregătea pentru tipar câte un Omagiu sau un volum din Operele Tovarășului. Febra editorială era atunci maximă, și echipa de redactori și corectori petrecea câteva nopți în editură la foc continuu.

Întreb ce formație au redactorii. Îmi răspunde că cei cincisprezece de la „Documente“ nu știu decât româna și că absolviseră fie filozofia, fie școli de partid. În rest, existau redactori specializați în câte o limbă europeană: engleză, franceză, italiană, rusă, spaniolă, maghiară... Întreb care dintre redactori e mai răsărit. Îmi vorbește de doamna care acoperise la Editura Politică engleza. Era fiica fostului ambasador al lui Ceaușescu la Londra. N-am dat nici o importanță acestui detaliu de „dosar“. Peste o vreme, aveam s-o numesc redactor-șef. Avea vechime în editură, stătea mai tot timpul, fumând abundent – ca și mine, de altfel, pe atunci –, în biroul ei și, de câte ori intram, o găseam cufundată în manuscrise. Cu un aer ușor flegmatic, care putea fi interpretat și ca siguranță de sine, știa să „socializeze“ și afișa și un oarecare snobism. Trecuse lin și aparent firesc de la vechiul ev al istoriei la cel nou.

După un timp, aveam să aflu că în biroul ei, unde, cum ziceam, lucra cu sârg, făcea de fapt traduceri din română în engleză, cu 8 sau 10 dolari pagina, pentru Ministerul de Externe. Și, cum bârfa era în continuare la loc de cinste și-n noua configurație istorică, mai aflu că atunci când se întâmpla să-l zărească pe trotuar, venindu-i în întâmpinare, pe fostul ei director de la Editura Politică, Dumitru Ghișe,

traversa precaut pe trotuarul de vizavi. Acest exercițiu de eschivare n-a durat însă mult. Ghișe a murit câteva luni mai târziu, după ce tocmai împlinise 60 de ani.

Însă lucrul cel mai exotic din viața intimă a Editurii Politice pe care mi l-a povestit cel ce stătea în fața mea pe un fotoliu bej decrepit a fost legat de o întâmplare cu omniprezenta Securitate de dinainte de '90. Editura avea arondat, ca toate instituțiile și întreprinderile socialiste, un ofițer de securitate. Acest „tătuc“ trebuia să știe tot ce se-ntâmpla în ograda lui și să-și cunoască „copiii“ cu toate ale lor, de la serviciu și de-acasă. Nici nu era greu, de vreme ce, cum spuneam, bârfa era supremul liant al comunității. În plus, când vreun angajat al editurii avea un necaz, o nemulțumire sau o răfuială cu un coleg, sau când i se părea că suferise o nedreptate, știa exact unde să meargă: „tătucul“ era la-ndemână, trăia în mijlocul „colectivului“ ca într-o mare familie, gata oricând să prevină, să-ndrepte, să amendeze, s-atragă atenția și, desigur, să-și completeze „baza de date“. Servieta lui era, la capătul fiecărei zile de lucru, dol-dora cu de toate.

Și iată, într-un frumos sfârșit estival de săptămână, un redactor își invită colegul de birou la el la țară, în apropierea capitalei. Mănâncă mici, beau bere, înjură regimul și pe Tovarășul, iar luni, la editură, gazda se duce glonț la tătuca-securist și îi predă caseta înregistrată în weekend cu musafirul lui porcăindu-l pe „Șefu“. Ehei, pe vremea lui Dej, a „etapei violente a luptei de clasă“, musafirul ar fi sfârșit la pârnaie sau, oricum, ar fi zburat din „editura

O parte din personalul editurii Humanitas; în prim-plan, echipa britanică de training de la International Book Development; 1992, arhiva Humanitas

Partidului"! Dar securistul nostru avea acum ordine mai rafinate, ba, mai știi, poate chiar ajungea să-și iubească copiii dați în grijă. S-a mulțumit să-l cheme la o discuție de taină, în birouașul lui aflat în spatele cabinetului directorial, pe cel ce călcase strâmb. Pârâțul s-o fi căit, o fi promis că nu mai face, că poate băuse câteva bărdace de bere în plus, că o să-și toarne colegii mai cu sârg de-acum înainte... Important e că s-a ales doar cu un perdaf.

După vreo două săptămâni și-a luat revanșa. El și colegul lui turnător erau în perioadă de foc continuu și transpirau cot la cot pe unul din volumele de Opere ale Tovarășului. Într-o pauză de tras sufletul, la un mic nechezol „servit“ împreună, pățitul și-a provocat prietenul, care s-a pus și el să-njure pe Tovarășu', l-a înregistrat la rândul lui și, a doua zi, s-a dus glonț cu caseta la securist. „Ce să mai lungesc

Culoarul Editurii Politice vs culoarul editurii Humanitas, arhiva Humanitas

vorba, a conchis binevoitorul meu partener de discuție. Adevărul e că jumătate din editură turna cealaltă jumătate, care jumătate turna apoi, în replică, prima jumătate.“

Am avut nevoie cam de vreo doi-trei ani ca să eliberez Humanitas de majoritatea angajaților din vechea echipă. În anii aceia am aflat că e mult mai greu să desfaci un lucru prost făcut decât să faci de la început unul bun. Unii au plecat singuri. Pe alții i-am ajutat să plece dând telefoane în dreapta și-n stânga, ca să le găsească alte locuri de muncă. Dar până atunci, la exact un an de la nașterea Humanitas, toți salariații au devenit acționari grație singurei metode de privatizare practicate atunci: MEBO¹.

1. Acronim din engleză pentru *Management Employee Buyouts*, MEBO este o metodă de privatizare care presupune trecerea mijloacelor de producție ale unității economice care

Holul de intrare al editurii renovat în 2005 de arhitect Gabriela Tabacu © Cristian Tănase

Cum făceau cu toții parte din „patrimoniul“ Editurii Politice, a fost firesc să-i moștenesc laolaltă cu un sediu închiriat și cu birourile, scaunele, cuierele-pom, fișetele metalice, covoarele roase, linoleumul de pe coridor jupuit de vreme, pereții scorojiți, toate având vârsta respectabilă de 36 de ani și mirosind a sărăcie, a partid și a „tovarăși“. Prin toate pândălniciile astea respirau urâtul și silnicia. Nici la talcioc nu mai puteau fi vândute. Ne-au trebuit 15 ani de muncă pentru a ajunge – investind, în anul 2005, peste 100.000 de euro într-un spațiu care nu ne aparținea, ci era închiriat cu anul de la Regia Autonomă Administrația Patrimoniului Protocolului

se vrea privatizată din proprietatea statului în proprietatea muncitorilor, angajaților sau salariaților. Metoda MEBO a fost modalitatea dominantă prin care au fost privatizate întreprinderile de stat în timpul primilor ani de tranziție ai României postdecembriste (*Wikipedia*).

de Stat – să alungăm duhurile rele care intraseră cu vremea în pereți și în mobilele hârbuite.

De aceea, când doi ani mai târziu, după ce renovaserăm tot sediul, am citit afirmația făcută de Vadim Tudor într-o ședință a Senatului, m-am minunat să aflu că nu ieșiserăm, cum credeam eu, dintr-o cocină a istoriei, ci dintr-un basm oriental: „Știți ce bogății erau la Editura Politică? Numai candelabre de cristal, numai marmură albă și verde de Rușchița, numai plușuri și catifele, peste 3 milioane valoare”.

De fapt, de ce mă minunam? Oare nu el inventase cea mai consecventă campanie de calomniere din istoria acelor ani, iar în august sau septembrie 1990 mă pusese pe lista celor zece intelectuali care ar fi trebuit împușcați pe stadion „pentru a fi liniște în țară”? Oricum, grație scaunelor delabrate, cuierelor-pom și covoarelor roase, convertite de Vadim în „plușuri și catifele” și supraevaluate la privatizarea din 1991 – în realitate, tot patrimoniul editurii Partidului, vechi de peste trei decenii, făcea cât două mașini Dacia din epocă –, statul a rămas acționar în noua editură, vreme de câțiva ani buni, cu 23%.

Așa a început aventura Humanitas, care în 2020 împlinește 30 de ani de viață. Cu ce patrimoniu imens porniserăm la drum!

Crapul și manuscrisul

Prima mea experiență propriu-zis editorială a avut loc la câteva zile de la învestirea mea în funcție. Mi-a rămas înscrisă în minte cu numele „Crapul și manuscrisul“. Spre ora prânzului, intră secretara în birou cu un text dactilografiat de câteva sute de pagini, pus într-un dosar legat cu panglică albastră. Zice: „A venit un autor și a lăsat pentru dumneavoastră dosarul ăsta și un crap – cică ar avea opt kile –, și l-am pus pe pervazul ferestrei de la secretariat, ca să stea la rece până plecați“.

Am început să zbier în mod spontan – obicei pe care, din păcate, l-am păstrat și care se manifestă ori de câte ori sunt pus în situații oarecum similare –, spunându-i secretarei să-i dea telefon tipului să vină să-și ia înapoi crapul și manuscrisul. Nici nu pășisem bine în editură și cutumele levantului comunist veneau să se încolăcească, asemeni lianelor, pe corpul noii edituri. Primul „decret intern“ pe care l-am dat a fost: „Nu se primesc cadouri!“

Intrăm în capitalism

Cea dintâi preocupare în reconstrucția pe care o începusem era să formez o echipă de redactori știutori de limbi de largă circulație, cu o cultură formată și cu gândirea neperversă de ideologia marxistă. L-am invitat mai întâi să mi se alăture pe Vlad Russo, un vechi prieten care lucra la un institut al Academiei, om cu lecturi variate și cu o solidă cultură umanistă. Trecuse temeinic prin culturile franceză, italiană și engleză, avea o excelentă sensibilitate lingvistică, era un minunat traducător, colaborase constant la cea mai pretențioasă revistă culturală dinainte de '90, *Secolul 20*, condusă de Dan Hăulică. Mi-a făcut bucuria să accepte invitația. El și Oana Bârna (pe care o cunoscusem prin Noica și care a părăsit de dragul culturii umaniste, ca și Vlad Zografi peste câțiva ani, Institutul de Fizică Atomică) – venită la editură puțin mai târziu – sunt singurii care, alături de mine, au trecut de la cap la coadă prin aventura Humanitas. În plus, Vladi este o persoană cu mult umor, încântător la ceasul șuei și cu un simț romantic al dreptății. Ce mai, o comoară de om!

Vlad Russo în 1992, arhivă personală

Însă tocmai drăguțul de el mi-a făcut-o în prima ședință de după 1 februarie 1991, când avusese loc privatizarea editurii. Ne aflam în plen, în eterna sală de ședințe din capătul lungului coridor de la etajul I. Grație metodei MEBO de privatizare, eram toți, așadar, acționari: intraserăm târâș-grăpiș în capitalism. Trăiam un moment istoric! Mă ridic și încep să explic de ce hulitul capitalism este cea mai reușită formă de organizare economică a societății, cea care răspunde cel mai bine creării bunăstării, care încurajează emulația, dezvoltă creativitatea, reglează în mod natural cererea și oferta și care, într-o societate ce asigură egalitatea șanselor la intrarea în viață, dă fiecărui om posibilitatea să-și exploateze în mod optim vocația, talentele, îndemânarea. Aداug că,

desigur, păcătoasa natură umană va avea întotdeauna tendința de a perverti – prin lăcomie, violență, corupție, rapt, populism, demagogie etc. – orice mecanism social optimal de organizare (în speță organizarea pe bază de capital în plan economic sau separarea puterilor în stat în plan politic). Că socialismul, născut în mințile utopice ale gândirii europene, a extrapolat egalitatea politică – cea de șanse și de drepturi individuale – la egalitatea în retribuții și câștiguri, ignorând inegalitatea oamenilor în înzestrări și performanțe. Mai spun și că munca nu poate fi plătită la fel, că nu e normal ca retribuțiile într-o societate să fie egale, de vreme ce înzestrările, pregătirea și performanțele sunt diferite de la un individ la altul. Și conchid că primul lucru pe care-l avem de făcut este să creăm o grilă de evaluare fără nici o legătură cu vârsta sau vechimea, ci doar cu calitatea și rezultatele muncii fiecăruia. Nu e oare firesc ca un salariat performant de 30 de ani să câștige mai mult decât unul mai tânăr, dar mediocru? Îmi închei pledoaria întrebând dacă sunt comentarii.

Din mijlocul sălii se ridică mâna prietenului care mi se alăturase primul în noua echipă. „Aș avea un comentariu de făcut. Nu știu dacă ceea ce ne propune dl director să facem e bine. Oricum, eu aș dori să anunț că vreau ca, în cazul în care salariul meu va depăși media salarială, suma cu pricina să se distribuie în mod egal celor cu salariul sub medie.“

Pășiserăm în capitalism cu stângul. Sau, mai bine zis, refuzam să pășim. Din clipa aceea, pe amicul meu l-am poreclit *Menșevicul*.

Ce cărți urâte!

Urât mai arătau cărțile Humanitas în primii trei ani de existență ai editurii! Haosul postrevoluționar începuse. În tipografii, hârtia pe care era tipărită o carte ajungea să aibă și cinci culori diferite: gri, roz, verzui, albastrui, gălbui. Cartea semăna cu un tort doboș. (De altfel, obiectul ăsta precar apăruse în ultimii ani dinainte de '90 și se numea „carte-sendviș“.) Uneori lipsea din ea câte o coală tipografică, alteori colile erau inversate sau numărul paginilor era brambura. Finisajul era jalnic, cotorul ondulat, oglinda paginii strâmbă, formatul un pic diferit de la un volum la altul. Conținutul cărții, efortul editorial investit în ea (redactarea, tehnoredactarea, corectura, grafica de copertă) – tot ce se născuse cu exigență și dăruire în interiorul editurii – erau mutilate din clipa în care dactilograma intra în tipografie.

Hârtia, care provenea mai cu seamă de la cam singura fabrică rămasă în picioare, Letea, de la Bacău, era, cum spuneam, mizerabilă. De importat hârtie în acei ani nici nu putea fi vorba. De tipărit în altă țară, așijderea. Valuta era prea scumpă. Credite bancare nu existau. Cele mai atrăgătoare titluri scoase

atunci erau lizibile, dar îți era rușine să le pui în bibliotecă de urâte ce erau. Și astăzi ele ocupă rafturi separate în biblioteca mea și le păstrez ca pe un memento al acestui chinuit început. Îmi arunc ochii pe câteva titluri: Cioran, *Pe culmile disperării*; Virgil Ierunca, *Fenomenul Pitești*; Monica Lovinescu, *Unde scurte*; Constantin Argetoianu, *Pentru cei de mâine*; *Constituția din 1923*; François Furet, *Reflecții asupra Revoluției Franceze*; Paul Goma, *Gherla*. Copertele par făcute din cartonul folosit la cutiile de pantofi și au în textură scame de celuloză.

Nu înseamnă că aceste cărți nu se vindeau, că tirajele, după seceta culturală din comunism, nu erau uriașe. Mai am fotografii din martie 1990 cu o coadă care înconjoară librăria „Eminescu” din București pe patru străzi: Academiei, Edgar Quinet, Calea Victoriei, Bd. Elisabeta. Tirajul la *Pe culmile disperării* atinge 150.000 de exemplare, cât nu a avut în Franța opera lui Cioran în întregul ei. Dar, iarăși, asta nu înseamnă că banii încasați de rețelele de difuzare se întorceau în editură. Prima librărie Humanitas a apărut din disperarea de a constata că roadele muncii tale erau culese de alții. A avea propria librărie însemna să ai controlul măcar asupra unei părți, fie și mici, din marfa produsă, măcar atât cât să poți plăti salariile. Se fura crâncen în epocă, nu existau legi, nu aveai ce și unde revendica. Atunci au apărut, în acest univers anomic, „băieții deștepți” din toate domeniile, care funcționau pe principiul „tunurilor” și al lui „fură tot ce se poate fura”. În tipografii se trăgeau, la negru, tiraje duble. Noaptea, de la etajul de deasupra al editurii, unde se afla

Librăria „M. Eminescu“ din București, coadă la cărțile Humanitas, 1990, arhiva Humanitas

Combinatul Poligrafic „Casa Scânteii“, devenit ulterior „Coresi“, se aruncau pe geam sute de pachete de cărți tipărite la negru, care pe la ora 5 dimineața erau încărcate rapid în dube și descărcate la tarabele de cărți care bordau, pe ambele părți, Bulevardul Magheru. Tarabe care, și ele, vindeau în plină stradă tot la negru.

După anul 2000, au apărut și tipografiile care falsificau cărți așa cum se falsifică bancnotele. Scanau cartea și o repaginau după ce trecuseră textul prin niște softuri primitive care nu puteau transcrie corect diacriticele („ă“, de pildă, apărea cu tildă, „ã“), drept care falsul sărea în ochi imediat. Numai că cititorul, neștiind ce înseamnă o carte falsificată, puneă toate aceste erori pe seama editurii. Se compromitea astfel tirajul original, de vreme ce pe copertă apărea sigla Humanitas.

Aceste tipografii au funcționat câțiva ani buni. Falsificau bestselleruri. *Ușa interzisă* a avut și ea cinstea să fie băgată în seamă de calpuzani. Ca și *Despre îngeri*, cartea lui Pleșu. Ultimul titlu falsificat a fost *De ce iubim femeile* al lui Cărtărescu...

Toate aceste falsuri arătau hidos. Am dat de urma unei asemenea tipografii la Constanța, în imperiul primarului Mazăre. Am reclamat cazul la poliție. Nu s-a întâmplat nimic. Am ajuns cu reclamația până la prim-ministru, care atunci era Tăriceanu. I-am semnalat falsificarea cărții la români ca pe o premieră mondială. Nimeni, i-am spus, nu se gândise până acum să falsifice cărți industrial. A părut deodată interesat. Mi-a cerut să-i explic în detaliu, pe o pagină, toată tărașenia și să-i aduc, împreună cu un exemplar autentic, unul falsificat. Ceea ce am și făcut, animat de perspectiva pedepsirii drastice a acelor potlogari, briganzi culturali, hoți perverși, nelegiuți mizerabili, pirați, schingiuitori ai spiritului... și toate celelalte calificative infamante care-mi veneau în minte în clipele de furie neputincioasă. În sfârșit, mi-am zis, o să fie scoși din joc acești perturbatori ai pieței de carte care nu ne lasă să construim capitalismul adevărat!

Când am ajuns în cabinetul lui, Tăriceanu mi-a mărturisit că aștepta nu știu ce vizită din nu știu ce țară occidentală și că voia, folosindu-se de plângerea mea, să le arate oaspeților cât de originali eram noi, românii. Într-o discuție telefonică ulterioară, mi-a spus că povestea făcuse senzație și că musafirii rămăsese uimiți de inventivitatea gangsterilor culturali români. Unul dintre musafiri a folosit chiar expresia

„hoți citiți“, de vreme ce urmăreau cu atenție tot ce apărea mai de soi în materie de carte. Iar prim-ministrul fusese încântat. Se pare că se distraseră copios. Asta a fost tot.

În 1995, am reușit să evadăm, plătind din greu acest lux, către tipografiile din Germania ale faimosului grup Bertelsmann. Ne-au mai urmat una-două edituri, care și-au trimis cărțile, la rândul lor, în tipografii din Ungaria sau chiar din China. Era un semnal dat tipografiilor românești că nu puteau continua așa. Prima care a reacționat a fost tipografia „Monitorul Oficial“, cu a cărei directoare de atunci, severa doamnă Ciubâncan, am început să încheiem contracte pe câte un an, în care condițiile de calitate, execuția cărților la termen și refacerea tirajelor ratate erau prevăzute minuțios. „Monitorul“ importase de curând celebrele prese tipografice Heidelberg. Cărțile fabricate în România începeau să se apropie de standardele occidentale. „Monitorului“ i-au urmat și alte tipografii.

*Cărți, șobolani
și „Librăria din fundul curții“*

Prima librărie Humanitas pe care am deschis-o în București, la începutul lui 1992, nu a fost „Librăria din fundul curții“, cea de la GDS, de pe Calea Victoriei 120, al cărei nume trimitea la ceva oarecum misterios, de vreme ce, mergând pe stradă, nu o vedeai, ci trebuia *s-o descoperi* și să-ți dea – odată ce-ți apărea în față, cu o vitrină ingrată și o ușă ne-arătoasă – senzația că bogăția aflată înăuntru era cu atât mai prețioasă cu cât era adăpostită într-un loc umil, în *fundul* unei curți. De aici și simțământul pe care îl aveai când îi treceai pragul: făceai neîndoielnic parte dintr-un cerc de *connaisseurs*, dintr-o elită spirituală care *știa drumul*.

Așadar, prima librărie a fost cea încropită cu vreo jumătate de an înainte într-un spațiu minuscul, tot de pe Calea Victoriei, la numărul 101, oarecum vizavi de intrarea de la Grupul de Dialog Social. Dădeai de ea, pe mâna dreaptă, de cum intrai în gangul ce despărțea două blocuri impozante din interbelic și conducea la curtea interioară dintre ele, având în mijloc o fântână arteziană și coloane de marmură din loc în loc. Cred că în magazinașul ăsta, nu mai mare de vreo 15 metri pătrați, fusese, înainte

Vitrina primei librării Humanitas situate pe Calea Victoriei, într-un gang; 1991, arhiva Humanitas

de '90, ori o cizmărie, ori un loc de remaiat ciorapi de damă. Nici nu mai țin minte de la cine închiriaserăm spațiul ăsta de buzunar. M-a atras faptul că avea o vitrină generoasă, deschisă pe toată întinderea peretelui dinspre gang.

Am aranjat locșorul cât am putut mai frumos, iar în vitrină am așezat cărțile într-o dezordine voită, presărate printre știuleți de porumb aurii, cu boabele mari și arătoase și cu pănușile răsfărânte peste cotor. Ideea mi s-a părut extrem de originală, deși, în afară de cromatica tandră, nu cred că avea vreo semnificație. Important era să marcăm despărțirea de griul vremurilor din care ieșiserăm. Pe un panou de lângă vitrină, cu litere alandala, ca să ne ostoin necazul pe care ni-l provoca la apariția fiecărei cărți finisajul tipografic, scria: „Cândva vom face și noi

Inaugurarea primei librării Humanitas. Cu ambasadorul Franței Renaud Vignal, 1991, arhiva Humanitas

cărți frumoase“. Era o lozincă a speranței și a mai binelui, care plutea în indeterminarea istoriei în care intraserăm. Cândva...

Prima lovitură, care s-a abătut ca o palmă pe entuziasmul nostru, am primit-o a doua zi după inaugurarea făcută cu fast în prezența prietenilor și a ambasadorului Franței. Apoi, dând citire unui cuvânt primit de la Eugen Ionescu, am lansat, în curte la GDS, și Fundația Humanitas. De cum m-am trezit după ziua festivă din ajun, m-am dus direct la librărie ca să admir încă o dată, în liniște, vitrina. Ajuns la fața locului, am înlemnit: superbele boabe aurii de porumb dispăruseră ca prin farmec și în locul știuleților viguroși apăruseră, despuiți și precari, câțiva coceni știrbi. Nu mi-am crezut

„Librăria din fundul curții“ (curtea GDS), lansare
de carte, 1993

ochilor. Cărțile așezate în dezordinea aceea căutată arătau acum jalnic. Ce se întâmplase? Din subsol urcaseră peste noapte, trăgând un ospăț pe cinste, șobolanii impozantului bloc interbelic. Mi-am imaginat, în vitrina plină cu cărți, spectacolul nocturn al colcăielii acelor lighioane apărute pe lume ca să ilustreze cuvântul „repulsie“. Prima noastră librărie și cărțile odată cu ea fuseseră, neîndoielnic, profanate de șobolani.

Latinescul *profano* înseamnă a scoate în afara templului (*pro*, în fața, și *fanum*, templu), deci a desacraliza, a suprima caracterul sfânt. Un lucru profanat, părăsind spațiul sacru, este redat uzului curent, spațiului comun. Caracterul sacru al librăriei noastre fusese anulat peste noapte, reintegrat în spațiul gunoaielor și al șobolănimii...

Se impunea, evident, o operație de purificare. O vreme m-am gândit să facem „lustrația” așa cum se făcea la romani: fie stropind cu apă cu ajutorul unei ramuri de măslin pereții spațiului pângărit, fie răs-pândind în librărioară fumul parfumat rezultat din arderea unor mirodenii alese. Am preferat până la urmă o formă de purificare radicală: am părăsit pur și simplu locul maculat. La scurtă vreme ne vom muta peste drum și vom deschide „Librăria din fundul curții”. A trebuit s-o părăsim 25 de ani mai târziu.

O paranteză despre hârtia igienică

Suntem tot în anii sălbatici ai începutului. Tragem după noi toate frustrările trecutului. Una dintre acestea era legată de dispariția din economia comunistă a șervețelilor și, deopotrivă, într-o firească coerență, a hârtiei igienice. Așa încât, atunci când aveai musafiri, devenise normal să pui pe masă, dacă reușiseși să ți-l procuri prin pile de la alimentara din colț, un sul de hârtie igienică gri-gălbuie, care trecea de la un mesean la altul.

Penuria moștenită de hârtie igienică și șervețele a făcut ca, în primii ani postrevoluționari, proviziile făcute pentru toaletele editurii să se dovedească neîndestulătoare. Mai tot timpul suporturile de hârtie igienică erau goale, fiindcă angajații plecau cu sulurile acasă. Într-o bună zi, am fost traversat de o idee de geniu: ce-ar fi, mi-am zis, ca stocurile nevandabile din tirajele supraevaluate să fie trimise spre a fi topite la fabrica de hârtie de la Bușteni și, de acolo, să primim la schimb prețioasele suluri de hârtie igienică, fie ele cât de aspre, de neprietenoase și de aducătoare de prejudicii epidermice? Zis și făcut! Odată operațiunea negociată, am strâns toată suflarea editurii în sala de ședințe pentru un *comunicat important*.

Din deformație profesională, am început cu o mică prelegere, de fapt cu o scurtă digresiune. Am povestit cum, ajungând recent la schitul românesc Prodromu de pe Muntele Athos, nu am putut fi de acord cu etimologia folclorică a starețului, un venerabil personaj trecut de 90 de ani, care, în timpul unei cine la trapeză, explicase celor de față că trăim vremuri de mare rătăcire sufletească dacă am ajuns să ne bucurăm de capitalism și „privatizare“, uitând că acest cuvânt la modă vine, de fapt, de la cuvântul „privată“. N-am îndrăznit să-mi exprim dezacordul științific față de această originală ipoteză lingvistică și m-am mulțumit să înghit în sec, gândindu-mă unde nimerise Humanitas, prin privatizare, potrivit hermeneuticii starețului.

Odată terminată partea culturală și digresiunea, am trecut la sociologie. Am amintit că toaleta – publică și privată deopotrivă – este, în toate clasamentele de civilizație, indicatorul cel mai important. Și că orice toaletă publică fără hârtie igienică este semn de barbarie, provocator de depresie și de ne iubire de țară. Am dat exemplul Ungariei: cum treci granița și ajungi pe autostradă, toaletele gem de suluri de hârtie de cea mai bună calitate, pe care nu le fură nimeni. Și am încheiat spunând: „Am făcut un contract cu fabrica de hârtie de la Bușteni pentru un vagon de hârtie igienică. Și mi-am zis așa: nu puteți dumneavoastră lua acasă atâta hârtie igienică câtă pot eu să comand“.

M-am înșelat: după trei luni, în toaletele de la Humanitas bătea din nou vântul.

Hoțul de topoare

Trebuie să mărturisesc că, atunci când am preluat conducerea fostei Edituri Politice, vedeam lumea în alb și negru. Eram, cum obișnuiau francezii să spună în epocă, un „anticomunist visceral“. Ceea ce, în fond, când mă gândesc la muntele de o sută de milioane de cadavre lăsat în urmă de comunismul planetar, continui să fiu. Numai că nu toți care trăiserăm în comunism aveam stigmatul răului în creiere sau pe mâini. Mai mult, era loc pentru oameni chiar și acolo unde te așteptai mai puțin. Văru-meu, care la 19 ani trecuse prin închisorile comuniste și avusese parte și de un an de Canal, îmi povestea de un gardian care, când era în tură, după ce deținuții își terminau gamela, striga la bucătar: „Ia mai dă, bă, o porție la oameni!“ Și se uita fericit la ei cum, lihiți, sorbeau zeama searbădă.

Când am pus piciorul în editură, am preluat-o cu personalul administrativ cu tot. Secretara direcției fusese de la bun început secretara lui Valter Roman. Șoferul care conducea mașina direcției fusese până mai ieri angajat la garajul Comitetului Central.

Valter Roman avusese o viață aventuroasă. În 1931 intrase în mișcarea comunistă și ajunsese imediat la Moscova. În 1936 se înrolase în Brigăzile Internaționale în Războiul Civil din Spania, apoi, în 1939, revenise în URSS ca director al departamentului emisiunilor pentru România de la Radio Moscova, iar după 1945 se întorsese în România ca locotenent-colonel în Divizia „Horia, Cloșca și Crișan“, formată din prizonieri români din Rusia trecuți de partea sovieticilor. În țară a fost făcut general-maior, în 1951 a primit conducerea Direcției Superioare Politice a Armatei, a devenit membru în Comitetul Central, apoi ministru al telecomunicațiilor. Din 1954 până la moarte (1983) a fost directorul Editurii Politice.

Secretara acestui om, apoi și a directorului Dumitru Ghișe (președinte, totodată, al Academiei de Științe Sociale și Politice), era acum, după 36 de ani de serviciu credincios în slujba unor politrucii, secretara mea. Ce o fi fiind oare în sufletul ei? mă întrebam de câte ori ajungeam în biroul meu, trecând prin secretariat. Prins zi de zi între această făptură aflată în preajma pensiei, mică de statură, corect îmbrăcată și pe fața căreia nu se putea citi nimic, și șoferul de la garajul fostului Comitet Central, masiv, fălcos și cu ceafa revărsată peste gulerul cămășii, mă simțeam prizonierul unei rețele invizibile, care, eram convins, își întinsese tentaculele peste noua istorie în care intraserăm.

Unde mai pui că unul dintre colaboratorii editurii, fost cercetător la Institutul de Istorie a PCR, care propunea spre publicare prețioase manuscrise de

arhivă, îmi făcea, neinvitat, vizite periodice la birou și „mă lucra” psihic. Era înalt, mustăcios, cu călcătură grea și legănată, cu păr argintat la tâmple. Îi găseam uneori semnătura în *România Mare*. Se instala într-un fotoliu și, după ce îmi povestea cum își începuse ziua cu o ciorbă de fasole cu ciolan, trecea la „sfaturi practice pentru această perioadă”, cum îi plăcea să spună, asigurându-mă de fiecare dată că are o mare slăbiciune pentru mine. Mă sfătuia, de pildă, să nu cer cafea de la secretariat. Ar fi mai precaut, zicea, să vin cu un termos de-acasă.

Mă sfătuia, de asemenea, să nu am un loc preferat în mașina care mă lua dis-de-dimineasă de-acasă și care, după-amiaza, mă aducea înapoi. Să stau, zicea, când în față, lângă șofer, când pe bancheta din spate, dar alternând mereu locul din dreapta cu cel din stânga. Când îl întrebam de ce aș prezenta eu un interes atât de special, și pentru cine anume, ca să-mi iau asemenea precauțiuni, dădea din cap cu milă în fața văditei mele naivități și răspundea: „Păi ce, *eu* am preluat editura Partidului? Ce, *eu* am scris *Apel către lichele*, care aud că se lipește prin întreprinderi pe ușile directorilor?” Așa o fi fost.

Oricum, adevărul e că am început să mă uit la secretară și la șofer ca în povestea aceea chinezească de prin secolul V î.Cr. cu un țăran care nu-și mai găsea toporul. A doua zi îl vede trecând pe uliță pe băiatul vecinului. Și, dintr-odată, își dă seama că totul la el – mersul, gesturile, expresia feței – trădează, nu exista nici o îndoială, un hoț de topoare. Nu trece multă vreme și găsește toporul rătăcit undeva în grădină. Și, când îl revede pe băiat trecând

pe uliță, constată cu uimire că nimic din el, dar absolut nimic, nu mai aducea a hoț de topoare.

La mine, metamorfoza fiziognomică a secretarei lui Valter Roman și a șoferului de la fostul garaj al Comitetului Central s-a petrecut pe 13 iunie 1990, în prima zi a mineriadei.

Ajung către ora 9 la editură, după ce pe drum văzusem camioane pline cu oameni în salopete, cu căști, steaguri fluturânde, bâte ridicate în aer. Minerii sosiseră dimineață devreme în capitală. În fața intrării din aripa stângă a corpului Casei Scânteii, în care se aflau sediul editurii Humanitas la etajul I și al *României libere* la ultimul etaj, erau masași muncitori – femei și bărbați aduși din tipografia de la etajele II și III –, care scandau, în timp ce treceam printre ei, făcându-mi loc spre poarta de intrare, „Moarte lui Paler!, Moarte lui Băcanu!, Moarte lui Liiceanu!“.

Nu înțelegeam nimic, așa că am urcat ca prin vis la etajul I și am intrat în secretariat. Geamurile erau deschise și se auzeau în continuare scandările celor de-afară. „Ce căutați aici? m-a întâmpinat secretara. De ce-ați venit? N-ați auzit ce strigă? Mai mult ca sigur că v-a recunoscut vreunul din ei și acum vor urca să vă caute! Veniți, vă rog, cu mine! Mergem până la capătul coridorului, coborâm în subsol, traversăm clădirea și vă scot în aripa opusă, pe la Agerpres. Acolo o să vă aștepte mașina. Îl sun acum pe șofer.“

Era vădit speriată, vorbea cu sufletul la gură. În timp ce eu bălmăjeam vrute și nevrute, cum că n-am de ce să mă tem, că am venit la lucru și că n-am nici

un motiv să plec, că ce înseamnă nebunia asta și de ce nu sunăm la poliție (în halul ăsta eram de idiot!), secretara îi telefonează șoferului și mă ia apoi valvârtej pe coridorul care se deschidea în fața ușii de la intrare. O urmam bombănind întruna. Am coborât scările de la capătul coridorului și am ajuns în subsolul Casei Scânteii. Peisajul era terifiant. Subsolul avea lățimea unui bulevard. Conduce uriașe traversau tavanul, iar din zece în zece metri, pe zidul din dreapta, se înălțau până la tavan gigantice porți de metal. Am întrebat ce erau. Mi-a răspuns: „Sunt de la adăpostul antiatomic“. Mergem cam cinci minute, traversând pe dedesubt tot frontul Casei Scânteii. Am ajuns în holul de la Agerpres și, de cum am ieșit afară, am dat peste mașina trasă la scară. Secretara mi-a deschis ușa din spate, spunându-i șoferului să mă ducă direct acasă. „Vă sun să văd dacă ați ajuns cu bine.“

Din locul pe care mă aflam am văzut pe scaunul din dreapta șoferului, deschisă și așezată cu cotorul în sus, o carte: *Fenomenul Pitești*. „Citiți Ierunca“, am spus. „Da, domnu’ director. Da’ n-am știut cât au fost de ticăloși, bate-i-ar Dumnezeu! Chiar n-am știut. Am doi băieți. Amândoi lucrează la Securitate. De câțiva ani. O să mă credeți dacă vă spun că nici ei nu știau, când le-am povestit?“ I-am spus că îl cred. L-am întrebat de ce se agită oamenii în fața sediului. Habar n-avea, știa doar că în camioanele care umblă în viteză pe bulevarde sunt mineri. „Dar ăștia strânși la noi în fața sediului nu sunt mineri, sunt oameni în salopetă de la tipografie. Au fost scoși de la lucru și duși jos“, am spus. – „De cine?“, m-a

întrebat. – „De urmașii ăloră din cartea pe care o citiți. Sau de aceiași.“ A dat meditativ din cap. Nu știu ce a-nțeles.

Am ajuns acasă. După o jumătate de oră m-a sunat secretara. „La câteva minute după ce m-am întors în editură, îmi spune, au intrat cinci inși cu bâte în secretariat și au întrebat unde sunteți. Le-am spus că azi nu veniți. Mi-au zis că v-au văzut intrând în clădire. S-au dus în biroul dumneavoastră și la toaletă. Au plecat înjurând.“

Către seară, cum în secretariat, în momentul apariției intrușilor, se aflaseră mai multe persoane din editură, am aflat de la altcineva cum se petrecuseră lucrurile în detaliu. Tipii înarmați cu bâte erau niște flăcăi vânjoși. Când au vrut să deschidă ușa capitolată care dădea în biroul meu, secretara cea firavă se grăbise s-o blocheze cu spatele. „Aici nu puteți intra, e biroul directorului.“ Unul dintre tipi a apucat-o de talie și, în țipetele doamnelor adunate în dreptul ferestrei, a mutat-o ca pe un fulg lângă ușă. „Stai blând, cucoană!“, i-a spus, în timp ce ceilalți intrau în trombă în birou.

Anei Dumitru, căci acesta era numele acelei minuni de om, îi datorez, dacă nu viața, oricum faptul că nu mi-am trăit restul zilelor într-un scaun cu rotile. Câteva luni mai târziu s-a pensionat. În scurtul răstimp în care am mai lucrat împreună, niciodată, dar absolut niciodată, nu mi s-a mai părut că ceva din mersul, gesturile sau expresia feței ei ar fi trimis cu gândul la un hoț de topoare. Îmi place să cred că la despărțire, dar nu sunt sigur că e așa (eram îngrozitor de timid pe vremea aceea!), am îmbrățișat-o.

Câte sensuri are conjuncția „și“ în franceză

Când mă uit în urmă la istoria editurii, îmi vin uneori în minte fleacuri care pesemne că mi-au rămas grație încărcăturii lor comice.

E.M., unul dintre cei mai buni traducători de franceză de după 1990, care a debutat la Humanitas tălmăcind *La tentation d'exister* a lui Cioran, își face într-o bună zi apariția în biroul meu, roșu la față și ștergându-și fruntea transpirată cu o batistă în carouri. De emoție, i se lipesc buzele când dă să vorbească. Îi dau un pahar cu apă și îl rog să-mi spună ce s-a întâmplat. „Vedeți, eu... Eu am fost foarte onorat... foarte onorat să traduc cartea lui Cioran la Humanitas. Dar nu mai pot...” – „Ce nu mai puteți? Cioran e intraductibil?” – „Nu. Îmi face o imensă plăcere. Dar nu mai pot să lucrez... Ăăă... Nu mai pot să lucrez cu redactorul dumneavoastră.” – „Dumnezeule! Dar ce v-a făcut?” – „Îmi spune că nu simt bine traducerea lui *est* în franceză. Când pun «este» îmi spune că e mai bine «e», și când dă peste «e» pune în locul lui «este». Pe urmă îmi spune că *et*, știți, banala conjuncție *et* din franceză, nu se traduce totdeauna cu «și»! Îmi încercuiește «și» și pune pe margine semnul întrebării. Vă mărturisesc că nu

mai pot. Nu mai dorm noaptea. Am impresia că face special. Simt – cum să zic? – simt parcă prin toți porii că are voluptatea de a mă chinui.“

Îl chem pe redactor. Dă cu ochii de E.M. Are un tic și, de câte ori nu e în largul lui – și acum nu e –, împinge un umăr înainte. Treaba asta mă încarcă și pe mine nervos. „Spuneți-mi, îl întreb, intrând brusc în subiect, ce mai înseamnă *et* în franceză în afară de «și» și, eventual, «iar» cu funcție conjunctivală?“ – „Păi, îmi răspunde – zvâcnind întruna din umăr și căutând cu disperare un răspuns –, diferite lucruri. Sunt menționate în *Le Petit Robert*. L-am rugat pe dl E.M. să se uite.“

Colaborarea dintre cei doi a încetat din acea clipă. Astăzi îi datorăm lui E.M. cele mai bune traduceri din Cioran.

Alteori însă, rolurile se inversează: redactorii devin victimele autorilor intratabili. Cândva a intrat în editură un manuscris, memoriile unui medic veterinar, cu titlul nespus de straniu *Oameni și animale din Transilvania*. Fiul autorului (ultimul nu mai era în viață) n-a vrut în ruptul capului să-l schimbe. Redactorul a lucrat două luni pe manuscris. Aproape nici o propunere de ameliorare nu i-a fost acceptată. Muncise în zadar.

Nu le vom mulțumi niciodată îndeajuns adevăraților redactori, pregătitorilor din umbră ai marilor spectacole ale cărții. Îi fac pe autori să intre în lume mai frumoși decât sunt, îi scutesc de gafe, de nume proprii stâlcite, de abuzul de „care“ și de „și“, de date istorice greșite, le semnaleză anacoluturi, îi dezbară de beția de cuvinte, le elimină din text „burțile“

care plictisesc cititorul, le propun alte succesiuni ale paragrafelor, le restructurează cartea, îi fac să simtă, în produsul finit, adierea perfecțiunii. Iar când sunt mari cu-adevărat, fac dintr-o carte aproximativă un bestseller și dintr-un titlu inspirat cheia unui tiraj neverosimil. Ei sunt cei care, cu manuscrisul în față, văd culoarul viitor al cărții în lume, cel care încă nu s-a deschis.

Un gest de voință editorială născut dintr-o urgență istorică

Colecția „Procesul comunismului“ a debutat în forță, cu treisprezece titluri în doi ani (1998–1999), a continuat cu alte șase între 2000 și 2003, a atins un vârf cu publicarea *Raportului final al Comisiei Prezidențiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România* („Raportul Tismăneanu“), a continuat cu încă șase titluri între 2009 și 2015, în sfârșit, s-a împlinit între 2018 și 2020 cu marea carte în trei volume a lui Thierry Wolton, *O istorie mondială a comunismului*. Colecția aceasta a reprezentat cel mai apăsător act de *voință editorială* de după 1990, primul care își propunea răfuiala sistematică cu sistemul politic care transformase o națiune într-o adunătură de indivizi modelați de instinctele primare ale fricii, foamei și frigului și mânați de un singur țel: să supraviețuiască, să „se descurce“. Premisele acestui concept editorial fuseseră puse din primii ani ai editurii cu cele 150.000 de exemplare ale *Fenomenului Pitești* (apărută în 1990) a lui Virgil Ierunca, apoi cu *Panta rhei* („Totul curge“) a lui Vasili Grossman, apoi cu celebra *Întuneric la amiază* (*Darkness at Noon*) a lui Arthur Koestler (care intrase cândva în țară sub titlul variantei franceze, *Zero și infinitul*).

Dar toate acestea reprezentau mai degrabă versantul literar al descrierii comunismului și, apărând toate ca titluri de sine stătătoare, nu aveau soliditatea și forța gestului coagulat pe care îl presupune o colecție.

Se impunea, așadar, un amplu mozaic teoretic alcătuit de mințile analiștilor politici, istoricilor, sovietologilor, memorialiștilor care întorseseră pe toate fețele crima istorică a comunismului; un mozaic care, implicit, să ne ajute să înțelegem ce se petrecuse la noi: cum arătau și ce făcuseră protagoniștii regimului care lăsase în urmă o țară în paragină, ce dădea semne că nu mai are resurse morale ca să poată ieși din infernul în care intrase în 1945. „Procesul comunismului“ era un titlu de direcție incisiv, chiar dacă unul de hârtie, în care se auzea un preludiu și se anunța speranța că, mai devreme sau mai târziu, el se va muta de pe piața cărții într-o sală de tribunal.

Iată, departajate pe ani, cele 37 de titluri menite să trezească sau să țină trează conștiința a ceea ce trăiserăm aproape o jumătate de secol (nu spusese oare Monica Lovinescu că „Românii au uitat ceea ce nici n-au apucat să-și aducă aminte“?):

1998–1999: Stéphane Courtois, *Cartea neagră a comunismului* (1998; apăruse în Franța cu un an mai devreme); Robert Conquest, *Marea Teroare* (1998); Dennis Deletant, *Ceaușescu și Securitatea* (1998); Richard Pipes, *Scurtă istorie a Revoluției Ruse* (1998); Arkadi Vaksberg, *Hotel Lux. Partidele frățesti în slujba Internaționalei comuniste* (1998); Doina Jela, *Această dragoste care ne leagă. Reconstituirea unui asasinat* (1998); Stelian Tănase, *Elite și societate. Guvernarea Gheorghe Gheorghiu-Dej* (1998); Czesław

Miłosz, *Gândirea captivă. Eseu despre logocrațiile populare* (1999); Boris Souvarine, *Stalin* (1999); Doina Jela, *Drumul Damascului. Spovedania unui fost torționar* (1999); Edward Behr, *Sărută mâna pe care n-o poți mușca* (1999); Timothy Garton Ash, *Dosarul meu de Securitate. O altă versiune a vieții* (1999); Lucian Boia, *Mitologia științifică a comunismului* (1999).

2000–2003: George Leggett, *CEKA. Poliția politică a lui Lenin* (2000); Gail Kligman, *Politica duplicității. Controlul reproducerii în România lui Ceaușescu* (2000); Doina Jela, *Lexiconul negru. Unelte ale represiei comuniste* (2001); Lavinia Betea, *Lucrețiu Pătrășcanu. Moartea unui lider comunist* (2001); Dumitru Nicodim, *Poarta Albă* (2003); Robert Conquest, *Recolta durerii. Colectivizarea sovietică și teroarea prin foamete* (2003).

2006 e anul publicării *Raportului final al Comisiei Prezidențiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România* („Raportul Tismăneanu“).

2009–2015: cele șase titluri ale lui Vladimir Tismăneanu – *Despre 1989. Naufragiul utopiei* (2009); *Despre comunism. Destinul unei religii politice* (2011); *Lumea secretă a nomenclaturii. Amintiri, dezvăluiri, portrete* (2012); *Diavolul în istorie. Comunism, fascism și câteva lecții ale secolului XX* (2013); *Stalinism pentru eternitate. O istorie politică a comunismului românesc* (2014); *Efigii ale unui coșmar istoric* (2015).

În sfârșit, acest gest editorial se împlinește în 2020, marcând cea mai importantă direcție din politica editorială Humanitas, prin încheierea publicării trilogiei de 3.600 de pagini a lui Thierry Wolton, *O istorie mondială a comunismului. Călăii* (vol. I), *Victimele* (vol. II), *Complicii* (vol. III).

O secvență aparte, care ține de același „proces al comunismului“, e zguduitorul serie de memorii ale celor care au descris experiența comunistă fie dinăuntru închi-

Vladimir Tismăneanu © Eduard Collier

sorii, fie din forma ei lărgită, care era societatea ca atare. Enumăr selectiv: Ion Ioanid (*Închisoarea noastră cea de toate zilele*), Adriana Georgescu (*La început a fost sfârșitul*), Lena Constante (*Evadarea tăcută*), Radu Mărculescu (*Pătimiri și iluminări din captivitatea sovietică; Mărturii pentru Judecata de Apoi adunate din gulagul românesc; Amintiri din restul vieții mele*), Bellu Zilber (*Actor în procesul Pătrășcanu*), Annie Bentoiu (*Timpul ce ni s-a dat*), Adrian Oprescu (*Vărul Alexandru și alte povestiri adevărate*), Ioana Pârvulescu – coordonator (*Și eu am trăit în comunism*).

Cine nu a citit aceste 37 de titluri nu cred că are nici autoritatea epistemică, nici îndreptățirea morală să se pronunțe în privința comunismului. Colecția „Procesul comunismului” nu poate, desigur, concura ca întindere cu alte colecții ale editurii. Pe lângă cele

106 titluri ale colecției „Știință“, de pildă, ea pare modestă. Și totuși o consider în continuare cea mai importantă: pentru că descrie haosul, gradul de sălbăticie și de decădere morală până la care poate ajunge specia umană; pentru că, în ocurență, ni se adresează nouă, celor îmbolnăviți de comunism și care, trăind într-o remisiune fără sfârșit care se cheamă „tranziție“, am rămas cu teribile sechele; pentru că ne pune în fața celui mai dificil proiect de țară: o reconstrucție a conștiinței colective, „un mod de a vorbi și a gândi, și deci de a construi realitatea, un cadru de autodefiniție și totodată de autocritică culturală, un «tip ideal» de imitat sau respins“ (Matei Călinescu). Comunismul lasă întotdeauna în urma lui o țară de reinventat.

Titluri și colecții

Am aflat, în cei 30 de ani, ce greu este să apreciezi mișcările sufletești ale acestui straniu și imprevizibil personaj fără contururi precise care este publicul. Ce greu este să-l convingi că opțiunile tale editoriale sunt, poate, cele mai bune, că merită să-ți faciă credit și să te urmeze. În câte cărți, ca editor, nu ai crezut în zadar, nu ți-ai pus speranțele, și pe câte nu le-ai făcut să intre în lume cu gândul de a împărtăși celorlalți bucuria și profitul lecturii lor! Voi enumera câteva titluri care, neavând parte de primirea pe care ar fi meritat-o, mi-au rămas ca un ghimpe în inimă:

Heinrich Zimmer, *Regele și cadavrul. Povestiri despre biruința sufletului asupra răului*

W.N.P. Barbellion, *Jurnalul unui om dezamăgit*

Marchizul de Custine, *Scrisori din Rusia*

Alain Besançon, *Originile intelectuale ale leninismului*

Petru Creția, *Ahile sau Despre forma absolută a prieteniei*

Pierre Manent, *Metamorfozele cetății*

Ernst Jünger, *Jurnale pariziene*

Robert Musil, *Omul fără însușiri*

Dar iată și cărțile autorilor români care, cred eu, au modificat liniile de fugă ale unui domeniu cultural sau, pur și simplu, l-au înființat. Dacă există un

creier colectiv, atunci sunt convins că harta lui, odată cu intrarea în lume a acestor cărți, a devenit alta:

ISTORIE

Lucian Boia, *Istorie și mit în conștiința românească;
De ce e România altfel?*

Neagu Djuvara, *O scurtă istorie a românilor povestită
celor tineri*

PROZĂ

Mircea Cărtărescu, *Orbitor; Solenoid*

MEMORII

Anița Nandriș-Cudla, *20 de ani în Siberia. Amintiri
din viață*

Annie Bentoiu, *Timpul ce ni s-a dat*

Matei Călinescu, *Un altfel de jurnal*

HERMENEUTICĂ RELIGIOASĂ

Andrei Pleșu, *Despre ingeri; Parabolele lui Iisus*

ESEU

Horia-Roman Patapievici, *Omul recent; De ce nu avem
o piață a ideilor*

ISTORIE LITERARĂ

Ioana Pârvulescu, *Lumea ca ziar. A patra putere: Caragiale*

ETICĂ

Petru Creția, *Luminile și umbrele sufletului*

BIOGRAFIE DOCUMENTARĂ

Tatiana Niculescu a încetățenit în România genul biografiei ca variantă literară de prezentare a unui adevăr istoric. Cel mai recent volum al ei a apărut în 2019: *Regele și Duduia. Carol II și Elena Lupescu dincolo de bârfe și clișee.*

*

* *

Din peisajul editorial al celor trei decenii Humanitas, se desprind opt colecții perfect articulate, coordonate și editate ani la rând de o unică persoană.

Annie Benteoiu (1927–2015) în 2009 © Radu Sandovici

Născută în 1995, odată cu publicarea *Codului bunelor maniere astăzi* (cea mai vândută carte din istoria editurii: 307.000 de exemplare în clipa de față!), „Humanitas Practic“ a fost îngrijită și crescută timp de zece ani, cu rigoarea și iubirea unei mame exigente, de *Oana Bârna*, ajungând la 80 de titluri. S-a bucurat de o grafică și o tehnoredactare speciale și cred că a devenit în lumea editorială de atunci un model pentru ce înseamnă o colecție dichisită și perfect coerentă. Din 2006, vreme de cinci ani, tot Oana a păstorit 50 de titluri ale uneia dintre cele mai „grele“ direcții ale editurii: „Memorii/Jurnale“, o colecție înființată odată cu editura și gândită a fi extrem de variată, mergând de la titluri ale unor autori străini

Oana Bârna în anii 1990, arhivă personală

celebri (Julien Green, Saint-Aulaire, Salvador Dalí, C.G. Jung, Ernst Jünger, Soljenițin, Gertrude Stein, Gregor von Rezzori, Michel Tournier, Anne Frank, Patrick Leigh Fermor, Svetlana Aleksievici, Denis de Rougemont) până la jurnalele inedite sau memoriile autohtone care deschideau perspective noi asupra unor epoci (Mihail Sebastian, Jeni Acterian, Mircea Eliade, Constantin Noica, Anița Nandriș, Monica Lovinescu, Gheorghe Florescu, Annie Ben-toiu, Nicolae Iorga).

Impresionantă prin calitatea și întinderea ei, neavând echivalent pe piața cărții din România, este, neîndoielnic, colecția „Știință“ a lui *Vlad Zograf*. Întemeiată în 1995, a acumulat până în clipa de față

Vlad Zografi © Radu Sandovici

106 titluri distincte. Seria aceasta merită evidențiată nu doar pentru că e singura de acest fel pe piața noastră de carte, ci și pentru că aduce dezbaterile științifice și descoperirile mari ale lumii de azi în fața unui public nu de puține ori crispat în fața progresului cunoașterii și asaltat din toate părțile de superstiții. Iar pentru curajul de a capta semnele care ne întâmpină venind din viitor trebuie menționată cealaltă colecție creată și coordonată de Vlad Zografi, „Pași peste granițe“, inaugurată în anul 2000 și care numără până astăzi 31 de titluri.

Mi-e greu, pomenindu-i numele, să nu mă opresc o clipă asupra *personajului* care este Vlad Zografi. „Pitoresc“ e cuvântul care-l rezumă cel mai bine, cu

tot ce sugerează în registrul cromatic și expresiv vocabula aceasta. De altminteri, Vlad Zo, cum i se spune – pentru a fi deosebit de „celălalt Vlad“, de colegul de birou și prietenul lui, Vlad Russo –, a fost și continuă să fie, la cei 60 de ani ai lui, copilul răsfățat al editurii. Trebuie să ni-l imaginăm ca aparținând acelor ființe umane care, conștiente de farmecul lor, cultivă bucuria „jocului“ dincolo de granițele scenei, risipind viață în jur fără să le pese că eventualele „tururi de forță“ pe care le oferă celorlalți „se împrăștie în spulberul clipelor zgometoase și deșerte ale vieții“ (Vlahuță despre Caragiale). Atât de mare este voluptatea spectacolului la Vlad, încât capacitatea de a-și juca viața ca rol intră în concurență cu stilistica scrisului lui ca dramaturg sau prozator. În ambele cazuri, profuziunea de resurse expresive este uimitoare. Când povestește, are la dispoziție o succesiune de grimase, de schimbări de ton, de priviri pline de subînțelesuri, de pauze de suspans, de zâmbete hâtre care însoțesc poanta și o pun în evidență, așa după cum, când scrie un eseu, convoacă referințe culturale care vin din prodigioase lecturi de literatură, știință sau filozofie.

Într-un jurnal pe care l-am scris în urmă cu două decenii, Vlad apare *ca personaj* în două rânduri, de fiecare dată posedând o asemenea vibrație de ființă, încât simpla lui apariție sau prezență dislocă instantaneu peisajul uman în care pătrunde. Voi relua, spre ilustrare, antologica scenă din data de 11 septembrie 2002, în care îl vedem aruncând în aer o ședință de redacție:

Nimic din ființa lui Vlad nu se potrivește cu un „cadru organizat”. Până și ocuparea locului care îi revine la masa de discuții se face prin detururi prelabile, prin pipăirea somnambulică a cărților și a revistelor aflate pe masă, însoțită de comentarii absconse făcute sub forma unor mormăituri ininteligibile pentru ceilalți, din mijlocul cărora țâșnește din când în când frântura unei sintagme: „Lesbiene... Ia uite! Lesbiene prin contract. Auzi, prin contract!” După care vorbele se pierd din nou în indeterminatul bombănelii și al unui mârâit prelung.

Freamătul pe care ființa lui îl emite continuu îi cuprinde până la urmă pe toți cei de față și, în curând, toată lumea începe să se certe cu toată lumea. Simțindu-și forța de disoluție, redublează, devine ludic și instigator. Are în ochi, peste masă, o colegă căreia îi face din când în când „pst! pst!” și căreia la un moment dat îi strecoară: „Ce vrei, dom'le? Ce vrei? Poate că sunt mort! Poate sunt ca în Madagascar!” Manevra îi reușește. În clipa aia toată lumea se oprește, cu mine în frunte (simt că pierd firul), și într-un glas întrebăm: „Dar cum e în Madagascar?” Vlad Zo clipește fericit că a reușit să ne deturneze de la tâmpeniile pe care le discutăm, spune „În Madagascar?”, face o pauză lungă, ne zâmbește hâtru și își degustă poanta bățâind din cap: „În Madagascar? Păi uite cum e în Madagascar...” Simțim că ne sufocăm de curiozitate. „În Madagascar, la trei ani o dată, toată lumea dezgroapă câte un schelet, dansează cu el o zi și pe urmă îl îngroapă la loc. Poate că eu am murit și că dansați cu mine!”

Toți cei de față încep să țipe și să vorbească în același timp, eu strig „liniște!”, după care ședința se duce naibii, pe scena în care Vlad Zo s-a ridicat de la masă și îi arată fetei de vizavi care ar fi tehnica exactă a dansului cu scheletul.

Există o colecție care, până la venirea Denisei Co-mănescu în echipa Humanitas, a ilustrat spațiul

literaturii universale prin mici bijuterii narative: „Cartea de pe noptieră“. A fost inițiată în 2000 și coordonată, cu trudă multă, gust și abnegație, de *Ioana Pârvulescu*; a numărat, până în 2010, 150 de titluri.

Nu mai știu câți ani a durat colecția coordonată de Horia Patapievici sub titlul „Istoria ideilor“. Era o colecție „de elită“, care lui Horia îi venea mănășă, 100% culturală, dar cu potențial comercial redus. Aici au apărut autori esențiali pentru cunoașterea istoriei spirituale a Occidentului: H.-I. Marrou, Arthur Lovejoy, Jean Delumeau, Amos Funkenstein, François Furet, Thomas Laqueur, Georges Minois, Allan Janik și Stephen Toulmin, Alexandre Koyré, Hajime Nakamura.

Îmi cad ochii, la 22 de ani de la apariția în română, pe textul de prezentare de pe coperta a patra a cărții lui Thomas Laqueur, profesor de istorie la Universitatea din Berkeley, *Corpul și sexul de la greci la Freud*. Citesc și încep să râd:

Oricât ar părea de ciudat, de la Aristotel până în secolul al XVII-lea s-a crezut că există un singur sex, cel masculin, organele genitale feminine fiind socotite organe bărbătești, întoarse cumva spre interior. Autorul pune această ciudățenie pe seama viziunii despre lume a epocii, și nu a unor interpretări greșite ale datelor anatomice. Abia sub presiunea politicului viziunea aceasta s-a schimbat, ivindu-se masculinul și femininul – cele două sexe, net diferențiate, de astăzi.

Chiar așa? Net diferențiate?

Ca faptă culturală de primă mână, se cuvine pomenită „Biblioteca italiana“, poate singura colecție

Andreea Răsuceanu © Ema Cojocaru

bilingvă de la noi, coordonată de tandemul Smaranda Bratu Elian și Vlad Russo. Din 2007, când a fost inaugurată, a ajuns la 43 de titluri.

Cea mai tânără este colecția înființată în 2017 de *Andreea Răsuceanu*, „Scriitori români contemporani“. A deschis porțile editurii celor mai talentați prozatori tineri de la noi, iar în cei trei ani de existență a ajuns la 19 apariții.

Târguri de carte.
Cât de greu e să faci o lansare

De 26 de ani, la sfârșitul lunii noiembrie a fiecărui an se deschide cel mai mare târg de carte din România, Gaudeamus. Cât timp s-a desfășurat în marea rotundă de la Romexpo, Humanitas a avut standul orientat către scările semicirculare ale intrării principale. Și nu se poate spune că nu a profitat de asta. De câte ori au avut loc faimoasele lansări de sâmbătă, treptele care conduceau spre incinta târgului se transformau în gradenele unui mare amfiteatru, care putea primi sute de spectatori.

De zeci și zeci de ori am participat la ritualul acestui *Novemberfest*. Autorii și editorii nu au experiența publicului pe care o au actorii, oamenii politici, conferențiarii de profesie. Tracul pe care-l avem noi când apărem pe o scenă „mare cât o batistă“ sub privirile a sute (uneori peste o mie) de oameni nu poate fi lesne descris. Într-unul dintre interviurile sale, Cioran mărturisea că e incapabil să țină o conferință, pentru că întâlnirea cu puzderia de chipuri necunoscute, precum și faptul de a fi sfredelit de sute de perechi de ochi echivalau pentru el cu una dintre cele mai subtile torturi.

Psihologii rânduiesc frica de a vorbi în public, „glosofobia“, printre cele mai teribile stări de anxietate, alături de claustrofobie, răul de înălțime sau mersul la dentist. Trei sferturi dintre oameni, confrunțați cu perspectiva unui discurs public, riscă un atac de panică. S-a spus, de pildă, că există persoane care, dacă ar fi obligate să țină un discurs funebru, ar prefera să fie în locul celui care, expus pe catafalc, urmează să fie elogiât. Să luăm afirmația ca pe o hiperbolă. Dar să reținem că, pentru cei mai mulți, trauma indusă de confruntarea cu publicul este enormă. Și e natural să fie așa. Specia umană n-a apucat să internalizeze autoexpunerea individului în fața unei mulțimi. Acest spectacol nu are o durată de viață mai mare de două mii cinci sute de ani, de când grecii au inventat oratoria, răstimp nesemnificativ în raport cu cei șaiszeci de mii de ani ai preistoriei lui *Homo sapiens*, care, înainte de a pleca la vânătoare de mamuți, nu avea suficiente motive ca să țină un discurs. Așa încât este firesc pentru orice individ dotat cu bun-simț și lipsit de un narcisism exagerat să se simtă oarecum dezgolit când apare în fața unei mase de oameni care se holbează la el. Animalele resimt privitul apăsător în ochi ca pe o agresiune, noi îl susținem cu greu, iar privirea focalizată stăruitor asupra ta devine indecentă.

Există și cazurile, cu mult mai rare, ale vorbitorilor pe care prezența unei mulțimi îi încarcă și cărora, pe măsură ce vorbesc, le cresc aripi nevăzute. Pe Patapievici, de pildă, vorbind de fiecare dată cu sufletul pe buze la târgurile de carte, mi se pare că, după o vreme, îl văd desprinzându-se din spațiul de

lansări și levitând, chagallian, spre marea cupolă a sălii, pe un pat de cuvinte și ținând o vioară în mâini.

A lansa o carte este teribil de dificil. E cu atât mai greu cu cât ritualul lansării este, îndeobște, extrem de plicticos. Există lansări în care numărul celor care prezintă cartea e mai mare decât al celor care asistă. Am văzut și lansări cu un singur vorbitor și-un singur ascultător, trecându-și unul altuia *à tour de rôle* microfonul. În plus, fiecare lansare este pândită de prezența laudei din oficiu. Încă nu s-a inventat o lansare atât de autentică încât vorbitorul să spună cât de proastă e cartea pe care o prezintă. Așa că, evoluând din capul locului pe acest teren al laudei previzibile, tot ce e mai greu într-o lansare e să convingi publicul că îl faci părtaș la un act de entuziasm *autentic*. Și e cu atât mai greu cu cât e vorba de un public a cărui compoziție nu o cunoști. Și care, a priori, nu e omogenă. Nu ești nici la universitate, unde auditoriul e decupat după un domeniu prestabilit, nici la o multinațională care-și alege tema și vorbitorul.

La o lansare de carte nu știi pe cine ai în față; nu știi nici ce-l interesează pe fiecare cititor în parte, nici care-i e profesiunea, nici ce gusturi are. Cum vei face ca, plecând de la o carte anume, să ajungi la ce-i interesează *pe toți*? Cum vei transforma un public variat într-unul dispus să te asculte cu un interes egal distribuit? Cum vei obține, trecând peste vârste, specializări și gusturi diverse, „general-umanul”? Cum îl vei convinge pe fiecare membru al unei mulțimi pestrice că în romanul acela, în eseul acela, în tratatul acela, în memoriile acelea e vorba de *el*, de fiecare „el” în parte din care e alcătuit auditoriul, și

*Lansarea romanului Solenoid de Mircea Cărtărescu,
Gaudeamus, 2015 © Radu Sandovici*

că lucrul atât de special despre care vorbești *îi privește de fapt pe toți?*

Dacă nu ești capabil de această alchimie, dacă nu ești capabil să transformi substanța fiecărei cărți în aur pur al spiritului, nu are rost să vorbești. În schimb, dacă ești, vei simți cum entuziasmul tău devine persuasiv și îi cuprinde pe toți. Vei simți cum plasa vorbelor tale a căzut peste toți și că de-acum ei te vor urma oriîncotro i-ai duce pe cărările minții tale: iar asta înseamnă *seducție*.

Cred că în toți acești ani am făcut, la cele două târguri anuale de carte, la Bookfest și la Gaudeamus, peste două sute de lansări. Una dintre ele mi-a rămas cu precădere în minte: lansarea romanului *Solenoid* din toamna lui 2015. Cartea a ieșit din tipografie cu doar câteva zile înainte de lansare. A trebuit, de aceea, s-o citesc imprimată de pe computer. Avea 800 de pagini, iar eu dispuneam de opt zile pentru lectură. Am împărțit printul în porții zilnice de câte o sută de pagini. Și n-am mai ieșit din casă

decât în ziua lansării. În fiecare zi, sfredelul cărții îmi pătrundea tot mai adânc în creier. Respiram, cu fiecare por al trupului, în atmosfera cărții. Gândeam și simțeam „solenoidal“.

Când am ajuns pe cei 15 metri pătrați ai spațiului de lansare împreună cu Mircea Cărtărescu și Lidia Bodea (ni se rezervase o oră de vorbire) și am aruncat o privire în jurul meu, am simțit cum mi se schimbă ritmul bătăilor inimii. Nu doar tot parterul în jurul nostru era plin, nu doar pe treptele pseudoamfiteatrului oamenii stăteau lipiți, pe zeci de metri, unul de altul, dar balcoanele de la etaj care se deschideau către stand erau la rândul lor bordate de șiraguri de privitori sprijiniți cu coatele de balustradă. „Doamne, mi-am zis, ce pot eu să le ofer acestor oameni care să fie pe măsura așteptării lor?“

Important acum nu este să-mi reamintesc ce am spus atunci, cu cinci ani în urmă, ci cum anume am spus. Aproape niciodată când vorbesc în public nu sunt în stare să-mi mobilizez în întregime creierul *către ce urmează să spun*. O bună parte din el îmi supraveghează discursul, îmi evaluează propozițiile, construcția lor, gesturile care le însoțesc, conștientizează felul în care cade pantalonul pe pantof, cât anume din mâneca cămășii iese de sub cea a hainei, comentează și interpretează mimica ascultătorilor, îmi măsoară respirația și intensitatea vocii, dă note fiecărei secvențe de vorbire. Mai mult de jumătate din neuronii mei se consumă și se pierd slujind altceva decât firul gândirii. Asta e o pacoste, este blestemul lucidității prost plasate.

Ei bine, în sâmbăta aceea, mintea mi-a fost liberă pentru ceea ce aveam de spus. Niciodată nu mai lăudasem ceva cu atâta voluptate. Adevărata laudă trece dincolo de adjective și superlative, dincolo de „frumos“, „minunat“, „sublim“, „extraordinar“, „colosal“, „cel mai“ ș.a.m.d. Lauda înaltă descrie emoția provocată, înlănțuie argumente, formulează inspirat, se întreabă și răspunde, explică, dansează printre cuvinte. Lauda înaltă este erotica vorbirii. Orice febrilitate a cuvântului, vorbit sau scris, frizează eroticul, captivează, vrăjește, seduce. În acea zi de sâmbătă, am fost un ghid care explica vizitatorilor vobletele unui creier pe care eu îl socoteam, spre disperarea multora, genial. Nu cred că vreodată cineva să fi fost atât de lăudat și cu atâta bună-credință. Și niciodată n-am mai simțit, ca în ziua aceea, respirația unei mulțimi agățate de vorbele care făceau aerul să vibreze. Luând cuvântul, Mircea Cărtărescu avea să dubleze efectul.

În fiecare toamnă, de 26 de ani de când există acest târg de carte, Humanitas primește, prin votul vizitatorilor, trofeul „Gaudeamus“, fiind desemnată astfel, dintre multele edituri participante, preferata publicului. Cred că este cel mai mare și mai onest omagiu care i se poate face. Mai mare chiar decât includerea firmei Humanitas pe lista *Superbrands Programmes in Romania*.

Bogățiile editurii Humanitas

Contrar a ceea ce, de ani buni, se chinuie să acrediteze în opinia publică denigratorii noștri, Humanitas *nu a moștenit nimic de la nimeni*. Bogăția unei edituri stă în două lucruri: *în portofoliu și în echipa editorială*. Or, Humanitas a moștenit de la Editura Politică, dacă e s-o spunem pe-a dreptă, o groapă de gunoi a istoriei. (Câțiva ani buni i-am cheltuit cu ecarisajul!) Bogății imobiliare Humanitas nu a avut niciodată, nici măcar un sediu care să-i aparțină, iar sediile librăriilor Humanitas (cu excepția librăriei de 30 de metri pătrați din Iași) sunt și ele închiriate. Altfel spus, nu ne putem lăuda, în afara stocurilor de carte, cu *asset-uri*. În schimb, cred că Humanitas este cea mai bogată editură din România dacă avem în vedere cei doi parametri ai bogăției editoriale pe care i-am amintit.

Portofoliul Humanitas

Deja în 1994, când a fost sărbătorită la Paris după trei ani de existență ca editură privată, Humanitas era socotită de lumea editorială franceză, grație ambițiilor mărturisite, proiectului ei editorial și primelor

*Vizita Monicăi Lovinescu și a lui Virgil Ierunca la
București, curtea GDS, aprilie 1990, arhiva Humanitas*

sute de titluri publicate, un soi de „Gallimard românesc“. În decembrie 2002, ziarul *Le Monde*, sub semnătura lui Mirel Bran, marca împlinirea a treisprezece ani de la crearea instituției, „cea mai prestigioasă editură din România“. La relectura textului, mă descopăr spunând lucruri „inteligente“ despre Franța și România.

Un intellectuel roumain ne comprend pas l'impact qu'a eu le choc de l'Occupation pour un intellectuel français. Aux yeux de ce dernier, Staline et l'URSS ont sauvé son pays. Le Français perçoit le communisme en termes de salon, tandis que pour le Roumain c'était l'expérience quotidienne de l'enfer. Le libéralisme est aux yeux du Français une expérience qu'il faut dépasser. Le Roumain y voit un idéal économique. La France est un pays d'enfants gâtés, tandis que nous, nous avons perdu l'élan de

Cu Jacques Toubon, ministrul francez al culturii, în vizită la „Librăria din fundul curții”, 1995, arhiva Humanitas

la revendication. Notre histoire l'a inhibée. L'intellectuel français pourrait nous aider à retrouver le goût de la normalité.¹

Adevărul este că excelenta relație cu ambasadorii francezi de la București din primul deceniu de după Revoluție, apoi relațiile stabilite, prin Monica Lo-

1. Un intelectual român nu poate înțelege impactul pe care l-a avut asupra unui intelectual francez șocul Ocupației. În ochii acestuia, Stalin și URSS i-au salvat țara. Francezul percepe comunismul în termeni de salon, în timp ce pentru român comunismul era totuna cu experiența cotidiană a infernului. Liberalismul este în ochii francezului o experiență care trebuie depășită. Românul vede în el un ideal economic. Franța este o țară de copii răsfățați, în timp ce noi am pierdut elanul revendicării. Istoria noastră l-a inhibat. Intelectualul francez ar putea să ne ajute să regăsim gustul normalității.

Simona Kessler, arhivă personală

vinescu, Virgil Ierunca și Marie-France Ionesco, cu vârfurile culturii umaniste franceze și ale diasporei intelectuale române de la Paris i-au permis editurii o primă deschidere către Occident. Orientarea către cultura franceză din primii ani, născută poate instinctiv în siajul nostalgiei după atmosfera culturală a interbelicului nostru, a fost urmată de intrarea în lumea anglo-saxonă și cea germană a cărții. Humanitas i-o datorează neîndoielnic – și toate editurile din România nu-i vor mulțumi niciodată îndeajuns „reginei *copyright*-ului“, cum mi-a plăcut s-o numesc – celei care a ctitorit o agenție literară de excepție în urmă cu 25 de ani: *Simona Kessler*. Grație remarcabilei ei prestații profesionale, bună parte dintre marii scriitori și gânditori ai lumii au intrat în portofoliul Humanitas.

Cât privește portofoliul de autori români... De aici s-au pornit, ca vânturile ieșite din burduful lui Eol, patimile stârnite în scriitorimea română la adresa bieteii Humanitas. Norii grei ai urii colegiale s-au adunat mai întâi dinspre scriitorii cu panaș de dinainte de '90. Prozatorii anilor '60, un Breban, un Buzura, un D.R. Popescu, un George Bălăiță și alții ca ei din generația răsfățaților regimului ceaușist, au acceptat cu greu, odată confrunțați cu piața liberă a cărții, că nu se mai puteau valida ca autori. Au fost nevoiți să rămână împăiați într-o academie letargică sau să se bucure de o sinecură călduță, detestându-i pe față sau în ascuns pe „nou-veniții” ale căror cărți atingeau, în libera concurență, fără tiraje dictate de Secția ideologică a Partidului, zeci de mii de exemplare per titlu. Decontau acum, chemați în fața publicului adevărat, tot ce fusese obol plătit pseudoliteraturii care primise voie să scuie pe „obsedantul deceniu” în schimbul sărutului depus pe mâna noului tiran.

Dar nu ei au fost marii frustrați care s-au repezit primii să-și reverse asupra editurii năduful unor vieți ratate. Nu ei au inventat sintagma „boierii minții”, care denunța drept culpabilă, după modelul corectitudinii politice, discriminarea pe care o aduce cu sine pe lume talentul, când nu direct geniul auctorial. La Humanitas, e drept, nu a fost loc pentru cei bântuiți de veleitatea scrisului. Trebuia, când băteau la poarta acestei edituri „elitiste”, *să ai ceva de spus*. Și să oferi ceva: cunoaștere, stil, talent, nebunie, opusul plictisului, har analitic, umor, mărturii inestimabile și, de ce nu, vehemența civică aptă să țină piept

urâtului „tranziției“. Or, nimic nu e mai pernicios pentru un asemenea proiect decât conjurația mediocrilor, pentru că, ratând vârfurile, mediocrul are alergie la tot ce sare din matcă.

Vorbind astfel, nu îmi propun să fiu provocator, să fiu din nou acuzabil de superbia care i-a fost constant reproșată „spiritului Humanitas“. Dar, dacă nu în artă, atunci unde e la ea acasă, prin excelență, o elită? Ea este tot atât de obiectiv naturală pe cât este mediocritatea o stare naturală a spiritului obiectiv al lumii. Ca atare, ambele trebuie suportate drept componente fatale ale oricărei culturi. Când Nietzsche spune că „existențele mediocre sunt nevoite să se unească *împotriva* a tot ce înseamnă aureolă de viață și forță; în acest scop ele trebuie să-și dobândească o nouă prețuire de sine, care să le permită să condamne și, pe cât posibil, să distrugă viața la acel nivel suprem de plenitudine“, el nu face decât o constatare în plan ontologic. La fel ca Ortega y Gasset când scrie că „sufletul mediocru, știindu-se astfel, are cutezanța de a afirma drepturile mediocrității și de a le impune pretutindeni“. De aceea, n-am suferit niciodată când am fost confruntat cu ura refuzaților, nici chiar atunci când din ea s-a născut o întreagă carte de înjurături care mi-a fost dedicată, cum a fost cea a lui Dumitru Țepeneag, *Călătorie neizbutită*, apărută în 1998 la Cartea Românească. Și nici când m-am pomenit cu câte un „apel către Liiceanu“ semnat în grup și jucând „abil“ pe numele meu.

Da, cred în continuare, fără să socotesc că asta e stigma trufiei, că am strâns sub numele Humanitas

tot ce are mai de preț în clipa de față literatura și cultura umanistă română. Și aici intră și *caracterele autorilor*, acele „est-etice“ ale Monicăi Lovinescu despre care Horia Patapievici a spus vorbe adânci:

Monica Lovinescu a fost autoarea teoriei că scriitorul, când compune, nu are două călimări la dispoziție: el este constrâns să folosească aceeași cerneală și când se prostituează, și când încearcă să scrie capodopere. Iar încercarea de a fi bun estetic e ireversibil compromisă de faptul de a nu fi fost drept moral. [...]

Lucrul esențial pe care l-a înțeles Monica Lovinescu a fost acela că problema regimului politic [...] se referă la tipul de om pus în joc de producerea și reproducerea lui; ține de caracterul uman pe care un regim îl postulează. Și, pentru că tipul de caracter pe care comunismul îl producea și reproducea indefinit era odios, lupta ei a fost nu atât pentru o literatură frumoasă, cât pentru o societate de caracter. Pe ea o căuta și după ea tânjea.

De aceea mă simt bine când pe ecranul minții îmi apar nume ca Monica Lovinescu, Virgil Ierunca, Neagu Djuvara, Ana Blandiana, Lucian Boia, Ioana Pârvulescu, Andrei Pleșu, Mircea Cărtărescu, Horia Patapievici, Tatiana Niculescu, Matei Călinescu, Radu Paraschivescu, Dan C. Mihăilescu... Cu adevărat „boieri ai minții“! Numele lor mă locuiesc, ele „circulă prin sevele adânci ale conștiinței de sine“ (Matei Călinescu), indiferent de raportul strict personal pe care-l am cu fiecare purtător al lor. Am devenit de-a lungul anilor, fără să bag de seamă, ceea ce am editat, ceea ce am admirat, ceea ce am lansat. Sunt fascinat de spectacolele oferite de

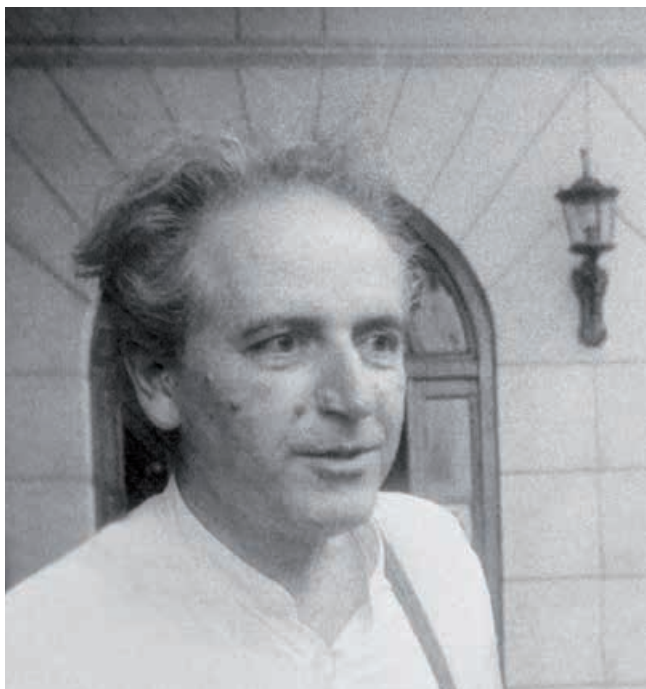
Monica Lovinescu și Virgil Ierunca în locuința lor pariziană din rue Pinton 8, anii 1990 © Paul Monier

spiritul „autorilor mei“ și, deopotrivă, de prestația lor socială; îi recitesc periodic și mi se pare un privilegiu să-i pot asculta vorbind în public.

*Echipa editorială. Humanitas Clasic
și Humanitas Fiction*

S-ar putea ca formarea unei echipe editoriale să fie o sarcină mai grea decât alcătuirea unui profil editorial sau a unui portofoliu. În fond, acestea depind de echipa editorială. Din 1990 și până în 2005, adică în prima jumătate a existenței sale, Humanitas a schimbat cinci directori editoriali, semn al tatonării continue sau al neșansei de a nu fi găsit formula optimă de funcționare.

Din seria celor cinci simt nevoia să-l evoc pe *Sorin Mărculescu*. Mai întâi pentru a-i mulțumi că a venit lângă mine acceptând postura de „director” în care mă aflam, deși nu-i eram superior nici în plan cultural, nici editorial. Ar fi fost firesc ca el să preia conducerea editurii Cartea Românească, unde, ani buni, fusese redactor sub Marin Preda și George Bălăiță. Nu am să uit niciodată că îi datorez apariția la această editură a *Jurnalului de la Păltiniș*, apoi a *Epistolarului* în greii ani '80. Astăzi, sicofanții se grăbesc să spună că apariția acestor volume e o dovadă a felului în care „eram agreat” de regim, când, de fapt, ea se explică prin dibăcia cu care Sorin a navigat pe mările cenzurii Consiliului Culturii și prin dăruirea cu care s-a investit atunci în cele două cărți. Traducând peste 80 de titluri din mari autori ai lumii (spanioli, portughezi, francezi, englezi, italieni), integral opera lui Cervantes, apoi masiv din Baltasar Gracián și Calderón de la Barca, Sorin Mărculescu face parte din tripleta marilor traducători români, alături de Mircea Ivănescu și Antoaneta Ralian. Nu

Sorin Mărculescu în 1990, arhiva Humanitas

știu dacă i-am spus vreodată cât de mult am învățat de la el în domeniul rigorii editoriale în anii în care am fost împreună pe baricadele Humanitas. „Să nu-ți fie niciodată jenă să-l bagi, pe un autor sau traducător, indiferent cine ar fi el, cu nasul în rahatul pe care l-a făcut“, mi-a spus într-o bună zi. Am preluat acest sfat al lui Polonius în primul rând în ce mă privește. Pe toți redactorii cu care am lucrat pe cărțile proprii, i-am rugat să nu aibă rețineri în a mă supune acestei ordalii de câte ori ar fi fost cazul.

Grupul Humanitas și-a atins cu adevărat maturitatea din clipa în care, în 2005, director a ajuns Lidia Bodea, iar din 2006 domeniul literaturii s-a

Lidia Bodea în 2009 © Radu Sandovici

autonomizat mai întâi prin apariția colecției „Raftul Denisei“, apoi prin nașterea, în anul următor, a editurii de sine stătătoare Humanitas Fiction, condusă de Denisa Comănescu.

Când a venit de la Polirom la Humanitas, *Lidia Bodea* avea 30 de ani. Cu o inteligență precocă, antrenată în liceu în spiritul matematicii și al șahului profesionist, modelată apoi pe teorie și hermeneutică literară, cu o cultură a pieței de carte deja formată, cu o putere de muncă ieșită din comun, Lidia Bodea a reconstruit treptat editura, amplificând vechiul nucleu de editori seniori cu competențe editoriale provenite din generația ei. La greci, ar fi făcut parte din cortegiul zeiței Hestia, păzitoarea

vetrei căminului, cea care avea grijă să întrețină în palatul de pe Olimp focul aprins, în vreme ce zeii ceilalți plecau să-și facă excursia cotidiană pe bolta cerului sau să se amestece, imprevizibili, în treburile muritorilor.

Departamentele editurii se raportează la Hestia noastră pământeană ca la *punctul fix* al editurii, indiferent că e vorba de *Copyright*, Juridic, Marketing sau Vânzări, așa cum și relațiile cu autorii Humanitas gravitează în jurul ei, nu puțini datorându-i versiunea finală a câte unei cărți de succes. Scumpă la vorbă, zgârcită cu laudele, închisă în ea până la exasperare (așadar total nepropice bârfei), a primit din partea autorilor porecle care, în ciuda caracterului lor „spăimos“, trădează o afecțiune de fond: „împărăteasa Chinei“; sau „stăpâna fulgerelor“, cum i-a zis Dan C. Mihăilescu.

Pe mine, lucrul care mă exasperează cu adevărat în cazul ei este să constat un teribil paradox pentru un om cu cultură filologică: nu are ureche pentru accente în limba română! Le pune alandala! Lucrul nu ar fi atât de grav dacă nu i-ar cădea victimă – fapt care îmi provoacă o acută suferință – însuși cuvântul „editor“, pe care tocmai editorul ar fi chemat să-l apere de stâlcirea lui, de oroarea pronunției extrem de răspândite, de vreun deceniu încoace, dacă nu deja încetățenite, „edítor“, cu accent pe „i“, în loc de „editór“, cu accent pe „o“. La început, am crezut că pronunță așa ca să mă enerveze; sau că o face cu distanță ironică. Nici vorbă! N-a contat nici explicația că „editor“ vine în română din franțuzescul „editeur“, cu accent pe ultima silabă. „Păi – mi

se răspunde îndeobște când fac această observație —, acum vine din engleză.“ — „Cum să vină din engleză, replic ridicând tonul, când în engleză pronunția e «éditeur» , cu accent pe «e»?“ Urmarea este că, în prezența mea, biata Lidia a ajuns să evite pur și simplu cuvântul, căutând parafraze. M-am gândit la un moment dat să o trimit la un logoped, dar n-am găsit încă timp pentru asta.

Cel mai cald portret i l-a făcut Thierry Wolton, care, pe parcursul repetatelor vizite în România, cu ocazia apariției în fiecare an a câte unui volum din „Trilogia comunismului“, s-a apropiat de Humanitas ca nici un alt autor străin. Într-un recent e-mail pe care l-am primit în copie, Wolton îi scrie Lidiei:

Je sais ce que je vous dois, car je ne suis pas aveugle et je comprends combien vous devez être sur tous les fronts et en même temps attentive à tout et à tous, dont les auteurs. Je suis à chaque fois stupéfait par votre dynamisme personnel, mais aussi par celui que vous insufflez à Humanitas. Vous avez cette fraîcheur, cette pugnacité, cette volonté d'être que bien de nos éditeurs ont perdu au fil du temps. Il est vrai que votre maison est jeune, donc toujours pleine de vigueur. Nous avons donc la chance, nous autres auteurs, de tomber à ce moment là pour en profiter. Je n'ai jamais rencontré en France autant d'attention envers celui qui écrit, ce qui, après le travail si solitaire que cela représente, est un formidable réconfort. Ces séjours en Roumanie sont comme du baume sur mon cœur... Grâce à vous et à votre public, je sais que je ne travaille pas pour rien.¹

1. Știu prea bine ce vă datorez, căci nu sunt orb și înțeleg în ce măsură trebuie să fiți prezentă pe toate fronturile

Aș menționa în finalul acestui portret că, spre deosebire de mine și de Denisa Comănescu, Lidia Bodea iubește și antipatizează cu totală discreție, ceea ce în lumea noastră de azi, inflamată de afecte, este neîndoielnic o mare calitate.

În 1994 a venit în vizită la Humanitas faimosul scriitor și editor francez Hubert Nyssen, cel care în 1978 fondase la Arles, în Provence, editura Actes Sud, devenită cunoscută prin introducerea în Franța a câteva dintre numele importante ale literaturii contemporane (Nina Berberova, Paul Auster, Stieg Larsson, Svetlana Aleksievici). M-am plâns, în discuția pe care am avut-o cu el atunci, că în România, după 1990, literatura pierde teren, publicul fiind interesat mai cu seamă de acele domenii ale științelor umaniste care stătuseră sub cenzură peste patruzeci de ani. „Ceea ce se-ntâmplă acum la dumneavoastră, mi-a răspuns, e deopotrivă explicabil și trecător. Interesul pentru literatură nu va dispărea însă niciodată.

și în același timp atentă la toți și la toate, și nu în ultimul rând la autori. Sunt de fiecare dată stupefiat de dinamismul dumneavoastră personal, dar deopotrivă de cel pe care-l insuflați în Humanitas. Aveți acea prospețime, acel spirit combativ, acea voință de a fi pe care nu pușini dintre editorii noștri au pierdut-o cu vremea. Ce-i drept, editura dumneavoastră e tânără, așadar plină de vigoare. Noi, autori, avem astfel șansa de a fi venit la momentul potrivit și de a profita de acest lucru. Niciodată în Franța nu am avut parte de atâta atenție acordată celui ce scrie, atenție care, după desăvârșita singurătate care-i însoțește munca, este o formidabilă încurajare. Vizitele pe care le fac în România sunt ca un balsam pe sufletul meu... Grație dumneavoastră și publicului de acolo, știu că nu lucrez în zadar.“

Lansarea colecției „Raftul Denisei“, arhiva Humanitas

Să nu vă pierdeți niciodată, ca editor, încrederea în literatură. Așteptați câțiva ani și veți vedea. Totul va reintra în normal. Dar va trebui să fiți pregătit pentru acel moment.“

Și acel moment, mai întâi sub forma unei colecții, apoi a unei edituri de literatură universală în cadrul Grupului Editorial Humanitas, a venit în 2006. Părăsind la rândul ei editura Polirom, *Denisa Comănescu* a pornit faimoasa colecție care-i poartă numele, „Raftul Denisei“, și apoi, un an mai târziu, pe axa ei, a ctitorit editura de sine stătătoare Humanitas Fiction.

Nu cred să avem în clipa de față în România un editor de literatură universală mai experimentat și mai pasionat decât ea. Comparabil cu cel al marilor

Denisa Comănescu în 2006 © Sebastian Enache, Elle România

vedete de fotbal, destinul ei a fost de a fi „jucat“ în cele mai importante cluburi literare ale României. Trei edituri îi datorează portofoliile literare: Univers, Polirom și Humanitas. Grație ei, a lecturilor ei, a flerului ei literar și relațiilor ei în lumea literară internațională, cititorii români au fost în permanență conectați la marea piață de literatură contemporană a lumii. Nu mă îndoiesc că ctitoria Denisei va avea soarta pe care-o merită orice faptă născută din competență și iubire.

Nu e ușor, dar este rodnic să lucrezi cu Denisa. Are ceva dintr-o felină care își arată la răstimpuri colții, chiar și atunci când puii ei sunt în afara oricărui pericol. Grupul Humanitas nu înseamnă pentru ea

Mona Antohi, arhivă personală

mai mult decât Spania pentru catalani. De la ea am învățat cât de mare este importanța egoismului productiv. Își adoră copilul (Humanitas Fiction), îl promovează și îl scoate în lume împodobit de fiecare dată ca pentru o mare fiesta. Ceea ce e, desigur, minunat. La târgurile de carte se bate pentru fiecare metru de stand și pentru fiecare panou publicitar. Iar faptul de a fi introdus concurența în interiorul Grupului Humanitas ne ține pe toți în stare de veghe. Dar vai de cel chemat să arbitreze conflictele și să domolească suspiciunile! De câteva ori pe an, cu un gol în stomac, mă văd obligat să îmbrac toga judecătorului. E unul dintre motivele pentru care m-am hotărât să trăiesc, sănătos la minte și trup, cât mai mult timp. Ca să-i fac față Denisei.

Radu Paraschivescu © Radu Sandovici

N-am să vorbesc în continuare decât despre ceea ce noi numim „Editorial“, inima instituției, nedreptățind astfel, îmi dau seama, toate celelalte departamente ale Grupului – Grafica, Producția (incluzând, desigur, DTP-ul), Marketingul, Vânzările, Multimedia, Personalul, IT-ul, Contabilitatea, Depozitul... Echipa editorială Humanitas numără în clipa de față către 20 de redactori. Doi dintre ei, pe care i-am amintit – Oana Bârna și Vlad Russo –, au parcurs toată traiectoria Humanitas de la înființare și până în clipa de față. Ei sunt, împreună cu Vlad Zografi, Mona Antohi și Radu Paraschivescu (care li s-au alăturat mai târziu), editorii seniori ai echipei. Știința și gustul lor de a face sau a păstori o carte sunt desăvârșite. Îi ghidează aspirația către perfecțiune,

flerul editorial, nasul lor de „vânători de carte“. În recuzita lor editorială intră limbile străine în care se plimbă cu grație, simțul desăvârșit al românei, felul în care împletesc domenii culturale diferite. Unii dintre ei au la activ impozante colecții, creații editoriale, conceptul unor cărți care au depășit zeci de mii de exemplare ori manuscrise din magma cărora au decupat capodopere culturale. Sau, ca în cazul lui Radu Paraschivescu, o producție de autor care-l împinge în topurile tuturor vânzărilor de carte din țară. E frumos apoi „lanțul de aur“ care se naște între generațiile de editori. Cei pe care i-am numit „seniori“ au în jur de 60 de ani sau au ajuns în pragul pensiei. Dar ei sunt importanți și pentru că trec ștafeta, cei așezați în al treilea sau al patrulea deceniu al vieții fiind plămădiți din același aluat ca ei și, de ce nu, modelați de ei.

Îmi place metafora dublei pâlnii pe modelul căreia e construită arhitectura editorială. O pâlnie stă cu cupa în sus – și prin ea intră tot ce vine dinspre exterior în editură. Responsabilul pâlniei cu cupa în sus este *Iustina Croitoru*, redactorul-șef al editurii, coordonator al „Humanitas Junior“ – colecție care își propune, printre altele, să aducă în mâinile copiilor cartea de orientare enciclopedică, esențială pentru ei și pe care nu o au altundeva – și redactor al revistei semestriale *Humanitas*, care, în preajma celor două târguri de carte anuale, Bookfest și Gaudeamus, dă seamă de noutățile editurii. Este cea mai „cool“ persoană a echipei. Mimica ei, de-a lungul unei zile, pare încremenită în schița unui

Iustina Croitoru © Radu Sandovici

zâmbet cald de întâmpinare. După ce triază la prima mână manuscrisele intrate în secretariatul de redacție, Iustina le împinge pe cele reținute către pâlnia cu cupa în jos.

„Tartorul“ pâlniei cu cupa în jos sau, cum e numit în echipă, „tartorul tartorilor“ este celălalt redactor-șef al editurii, *Radu Gârmacea*. Acesta preia textele viitoarelor cărți în forma lor electronică, le împinge scurt către DTP (*desktop publishing*) pentru un prim șpalt, apoi către departamentul editorial, stabilind redactorul cărții, apoi din nou către DTP pentru tehnoredactare și paginare, apoi către Grafică, apoi, după ce consideră totul gata de tipar și parcurge printul final cu o privire de vultur, predă totul

Radu Gârmacea © Radu Sandovici

directorului de producție, care îndreaptă cartea spre tipografie. În funcție de dificultățile editoriale ale fiecărei cărți, în culisele ei lucrează între cinci și cinci-sprezece persoane.

Radu Gârmacea știe tot ce se poate ști despre carte. Nu numai ce știe un redactor de elită, ci și tot soiul de parametri tipografici: cunoaște cam toate fonturile (seturile de caractere), sorturile de hârtie, totul despre interlinii, margini și *layout*, despre formatele de carte și raportul ideal dintre mărimea caracterului și oglinda paginii, plus toate etapele istoriei tiparului, de la matrița compactă până la presele Heidelberg de astăzi. Se spun despre el tot felul de lucruri ciudate, cum că, de pildă, ar fi citit la 12 ani,

într-o ediție de pe la 1700 cu chirilice, *Alixândria*. Că ar fi văzut prima ediție tipărită din gramatica lui Aelius Donatus și un incunabul al Bibliei din 1455. La toate acestea se adaugă pasiunea lui pentru istoria românilor din secolul XIX și începutul secolului XX.

Împreună cu *Adina Săucan*, redactorul-șef adjunct, a scos, din 2014 până azi, vreo douăzeci de volume de mărturii, multe inedite, în cadrul celui mai valoros proiect editorial românesc dedicat centenarului Marelui Război. Tot lui Radu i se datorează conceptul și macheta colecției de cărți fundamentale ale culturii occidentale (Homer, Herodot, Platon, Aristofan, *Cele mai frumoase povestiri din Biblie*, *Biblia după textul ebraic*, *Fragmentele stoicilor vechi*, Marc Aureliu, *O mie și una de nopți*), cu cele mai multe ilustrații aparținând unuia dintre graficienii editurii, Mihail Coșulețu. Afirm cu pertință că e vorba de cele mai frumoase ediții de masă ale acestor cărți apărute pe planeta noastră în ultimii vreo 70 de ani.

La câți ani-lumină suntem oare de departamentul „Documente de Partid“ din clipa în care ministrul culturii îmi făcea „cadou“, în 1990, Editura Politică?

Fidelități și caractere.
Oamenii-carte

De unul singur nu poți pune pe picioare nimic. Orice proiect se împlinește prin adeziunea mai multora în jurul unei idei. Nu e important dacă ideea plutește în aer, dacă e a cuiva sau dacă o culegi din mers de pe drum. Important e ca ea să apară, să atragă, să convingă, să stârnească entuziasm. Pe scurt, să fie atât de seducătoare, încât să te provoace să investești un sens de viață în ea.

Humanitas a fost o astfel de idee. Întâlnind-o, mulți au simțit pariul de viață ascuns în ea, încercătura ei afectivă și prilejul, apărut într-o lume nelimpezită, de a iubi ceva. A fost oare meritul meu că am atras în jurul acestui proiect ființe alese? A fost meritul lor că au intuit din prima clipă drumul care ducea undeva? Cert este că, într-o lume bulversată în multe feluri, a apărut o comunitate bazată pe un ideal. Ceea ce-nseamnă, până la urmă, pe încredere și pe caracter, singurele trepte pe care, pășind, ai o șansă să descoperi prietenia.

Lucrul cel mai frumos pe care mi l-a dăruit Humanitas a fost *omul de caracter*. Se definește oare caracterul prin ceea ce faci, sau, mai degrabă, prin ceea ce nu poți face nici în ruptul capului, deci

prin „vehemența refuzului”? Căci caracterul presupune frâna interioară, acel „nu, asta nu merge, îmi cereți ceva ce nu pot să fac”. În virtutea caracterului, simțim linia nevăzută peste care nu putem trece, știind că dincolo de ea e destrămarea, insomnia, ratarea unui „până aici!” mântuitor. „Linia caracterului”. Dincolo de ea dispari, îți pierzi coerența, poți deveni orice și vei termina prin a nu mai ști cine ești.

Înainte de '90, trăisem într-o lume cât o coajă de nucă, în care, dacă luai drept criteriu caracterul, încăpea nu mai mult de o mână de oameni. La început, când am pășit în editură și, vrând-nevrând, trebuia să văd zilnic zeci de oameni, mi-am dat seama că mă sălbătisem. Nu mai făceam parte din specia căreia ar fi fost firesc, prin devenire istorică, să-i aparțin. Mă apărasem de istorie călătorind doar prin subterane, prin tunelul meu interior.

Când am ieșit la lumina incertă a zilei, am realizat că nu mai știam cum să vorbesc cu oamenii în carne și oase. Tot ce exista în afara cochiliei mele era asimilat spontan cu fauna activiștilor pe care o cunoscusem la Institutul de Filozofie în primii ani după facultate. Eram convins că toți din jurul meu erau duplicitari, că gesturile sau vorbele celor cu care veneam în contact nu aveau niciodată acope-rirea într-un consimțământ interior.

Mi-a luat o vreme să mă dezmeticesc. Nu trăisem de fapt „în societate”. Institutul de Istoria Artei în care ajunsesem să lucrez în anii dinaintea Revoluției fusese rupt de lume. Codul meu comportamental era nespus de simplu. Se inspira din teoria

unui gânditor grec antic, Empedocle: potrivit lui, universul era un flux și reflux al binelui și răului, o alternanță de epoci ale Iubirii și Urii, *Philia* și *Neikos*. Când universul se umplea de Iubire, elementele lui stăteau laolaltă și constituiau toate o sferă (*sphairos*); când venea epoca Urii, Unul se dezmembra și îi lua locul dispersia Multiplului conflictual. În 1990 eram convins că tocmai ieșiserăm din epoca Urii. Aceasta dăduse înapoi și, treptat, pe lume urma să pună stăpânire Iubirea. Acum trebuia să ajutăm elementele disperate să-și găsească din nou unitatea. Totul era limpede. Fiecare, la locul lui, avea să recreeze sfera.

Așa încât, tatonând, am început să construiesc echipa. Încet, prin încercări repetate, având parte și de apa neîncepută a tinerelor generații cu care m-am întâlnit la Facultatea de Filozofie. Coaja de nucă de dinainte de '90 a devenit cu vremea neîncăpătoare. Cum de am ajuns, mă întreb astăzi, să pun laolaltă de-a lungul anilor oameni atât de frumoși într-o lume în care caracterul devenise exotic? Exista oare o legătură subtilă între acesta și „oamenii-carte” care locuiau în partea de sus a limbii și care se vertebraseră în jurul cuvântului scris?

Nu am memoria datelor. Nu știu clipa exactă când ni s-a alăturat *Ioana Pârvulescu*. Pentru mine a fost *de mult*, atât de demult, încât ea pare coextensivă cu întreaga istorie a editurii.

Iubirea Ioanei pentru Humanitas înseamnă dăruire totală. Dacă ar fi putut, ar fi îmbrățișat toată editura, cu toate departamentele ei, ar fi făcut programul aparițiilor anuale, ar fi desenat cu mâna ei

Ioana Pârvulescu © Mihai Benea

copertele cărților, ar fi prezentat colecțiile, ar fi scris toate textele pentru coperta a patra, ar fi făcut designul librăriilor, ar fi lansat titlu după titlu, i-ar fi îmbrăcat pe prezentatori în costume de epocă, ar fi inventat iar și iar idei prin care cartea să poată fi împinsă în lume. Și toate astea din preaplinul unei pasiuni culturale pe care nu știu câți au trăit-o asemenea ei. Rolul meu, în relația cu ea, a fost mai mult de domolitor decât de incitator. Am fost asemenea unui antrenor care trebuie să-și convingă golgheterul să nu înscrie prea multe goluri într-un meci, ca să nu defecteze tabela de marcaj.

Cultural, Ioana este prodigioasă. Ce n-a încercat în marea ei pasiune a verbului? A scris poezie atunci când a găsit că numai poezia poate fi glasul sufletului

ei. Nu-i tradusese oare pe cei mai dificili poeți? A crezut că virtuozitatea în stăpânirea limbii trece obligatoriu prin capacitatea de a transporta cuvintele, făcându-le să ajungă, intacte, de pe malul unui idiom pe altul. Angelus Silesius în limba română? *No problem!* Rilke? La fel.

A crezut că o nouă înțelegere a marilor autori poate să pornească de la ipoteze dezarmant de simple: nu cumva comicul lui Caragiale este *du journalisme plaqué sur du vivant*, nu este deformarea operată de presă asupra realului și devenită, la Caragiale, artă poetică?

Îndrăgostită de secolul XIX, a scris cărți despre stilistica lui atât de convingătoare, încât, citindu-le, îți e rușine că te-ai născut în alt veac. Asta n-a împiedicat-o să se îndrăgostească la fel de tare de interbelic. Prin eseurile ei culturale și prin romanele ei, *a reinventat timpul* sau a instituit o asemenea relație cu el, încât granițele dintre ipostazele lui s-au șters. Altfel spus, prezentul și-a pierdut caracterul de fatalitate (timpul ce *ni s-a dat*) și libertatea noastră de a veni din viitor în prezent sau de a fanda în trecut a devenit totală. Timpul *ni-l dăm*, nu *ni se dă*.

A coborât în lumea inocenței păstrându-și inocența, dar adăugându-i atâta maturitate cât s-o poată evoca. A preluat, din vârsta copilăriei, spiritul ludic și s-a jucat, ca un mare copil cultural, inventând portretul cu formă fixă (*De ce-l iubim pe...*), pentru a conserva memoria contemporanilor sub specia admirației. Nu știu dacă nu tot ea a inventat *volumul colectiv*. Dacă nu, i-a dat oricum o formidabilă prospețime – vezi *Intelectuali la cratiță* (ori, în alt

Dan C. Mihăilescu © Radu Sandovici

registru, *Și eu am trăit în comunism*) –, pentru a-i face pe prietenii ei scriitori să se bucure împreună, ea fiind dirijorul și cerându-le să cânte pe diferite voci melodia aceleiași teme.

Tot așa, fără să pot spune când anume, a apărut în istoria Humanitas omul-carte Dan C. Mihăilescu. Cât de săraci am fi fost astăzi fără feroarea cu care a împins el spiritul în lume! Senzația mea este că, dintre noi toți, el este omul căruia i s-a hărăzit un destin. Într-o zi din toamna anului 1999, Dan C. a visat că Dumnezeu i-a vorbit întocmai ca lui Moise pe vremuri și i-a spus: „Tu, fiule, vei fi cel ce va aduce cartea în lume! Și de azi înainte nu te vei mai numi

Dan C., ci «Omul care aduce cartea».“ – „Dar, Doamne, i-a răspuns Dan, eu nu pot purta cuvântul în lume, pentru că... pentru că... eu sunt pomicnit la vorbă.“ – „Prin iubirea pe care am pus-o în tine, îți vei depăși greutatea. Eu îți voi face limba ușoară și voi fi cu gura ta. Și ceea ce unora le pare astăzi a fi un defect va deveni farmecul tău. Vreme de 16 ani vei duce cartea în lume. Vei deveni atât de faimos, încât te vor recunoaște până și măturătorii.“

Cel mai greu lucru din lume e să spui mult prin puțin și să explici complicatul în chip simplu. Dan nu vorbea niciodată în emisiunea lui mai mult de cinci minute despre un titlu. De fiecare dată, vorbind, atingea temperatura de fierbere a cuvântului. Se apleca asupra cărții pe care o ținea în mână cu tandrețea cu care se apleacă un violonist peste vioara lui.

De câte ori l-am urmărit în sutele de lansări pe care le-a făcut, nemaîngrădit de timp, la standurile noastre de la saloanele de carte sau în librăriile Humanitas, am avut senzația că interpretează o partitură celebră la un instrument. Lansările lui sunt *muzicale*. Partitura verbală era de fiecare dată însoțită de undiri ale trupului, de mișcarea brațului pe corzi invizibile, de mari volute desenate cu mâna în văzduh. Părea că mimează cartea pe care o citise și pe care le-o dăruia acum celorlalți.

Toți marii autori Humanitas au publicat la Humanitas, dar nici unul, asemeni lui, nu a metabolizat cu asemenea fervoare în opera proprie volumele publicate aici. Din acest punct de vedere, simbioza culturală pe care Dan C. a trăit-o cu

Humanitas reprezintă un caz unic. Și, întrucât, la fel ca Ioana Pârvulescu, este un îndrăgostit de alte vremi, nu e de mirare că tocmai colecția de memorii, jurnale, corespondență a editurii i-a dat vibrația de ființă, făcându-l, ca pe nimeni până la el, să transforme în *operă* jurnalismul cultural hrănit din literatura memorialistică și epistolară. De altfel, tot ce a scris Dan C. s-ar putea strânge sub titlul *Elegia vremilor pierdute*, un soi de repertoriu al mâhnirilor noastre istorice, un psalm al Vavilonului scris în marginea unei deveniri mutilate.

Cititorii vor înțelege, sper, că aici vorbesc nu de autorii Humanitas, ci de cei care, făcând parte dintre ei, au fost mai mult decât atât. Cei care, altfel spus, au slujit cauza cărții dincolo de cărțile lor. Pe aceștia îi numesc „oamenii-carte”. Iar ei fac parte din „echipa Humanitas” chiar dacă, administrativ, nu fac parte din ea. Cum, așadar, l-aș putea lăsa deoparte pe Horia Patapievici?

Înapoi la argument este titlul emisiunii pe care a făcut-o ani de zile pe canalul cultural al televiziunii publice. Spre deosebire de Dan C., care a adus cartea în lume prin scintilația monologului scurt, Horia a făcut-o aducând în studio și autorul odată cu cartea. Slujind, așadar, cultura *lógos*-ului prin dialog. Mi-e greu să înțeleg cum putea cel mai spectaculos conferențiar de la noi, capabil să țină publicul cu suflul la gură între 60 și 210 minute (se pare că a bătut recordul într-o conferință de la Cluj de trei ore și într-una de la Nürnberg de trei ore jumătate – fără să se fi înregistrat leșinuri!), să se retragă cu eleganță

Horia-Roman Patapievici © Emanuel Tânjălă

în planul doi, pentru a da relief, moderând emisiunea de care vorbeam, celui din fața sa. Așa cum un actor mare știe să fie mare și când tace, Horia era mare ascultând și intervenind exact atât cât era nevoie ca să-l pună ori să-l țină pe interlocutor pe drumul cel bun. Cum Dumnezeu reușea, mă întrebam după fiecare „prestație“ a lui, să merite marele premiu pentru interpretare jucând rolul actorului secundar? Deși locuit de un eu supradimensionat, avea darul paradoxal de a putea ieși la nevoie din rolul vorbitorului de cursă lungă pentru a juca perfect *slujirea* celui din fața sa.

Am fost invitatul lui în câteva rânduri. E tare reconfortant să stai față-n față cu cineva care garantează inteligența dialogului prin incandescența privirii. Poate că unii dintre cititori își amintesc de cercul de lumină în care e pus să stea pe scenă

invitatul la o conferință TED. Cercul de lumină în care-și așeza Horia invitatul era *privirea*. O privire atât de intens participativă, încât invitatul avea senzația că i se devorează cuvintele. „Hai, mai spune, e formidabil ce spui, mă interesează enorm, și pe toți care te ascultă acum îi interesează!” – asta era mesajul pe care mimica lui ți-l transmitea secundă de secundă. Și, la temperatura acestei priviri cald-învăluitoare și a unei atenții în alertă, deveniai vrând-nevrând inteligent.

Când TVR a închis canalul 3 și ne-a lipsit de acest show cultural fără pereche, *Înapoi la argument* s-a mutat live în librăria Humanitas de la Cișmigiu. Aici încăpeau două sute de oameni, dar pe portalul privesc.eu spectacolul regizat de Horia era urmărit de sute de mii.

L-am „studiat” în sutele de lansări făcute de-a lungul anilor la standul Humanitas de la saloanele de carte. Obțineam de fiecare dată transa, ceea ce-nseamnă uitarea de sine rezultată din totala captare a propriei ființe de către obiectul preocupării. Germanii au un superb cuvânt metafizic pentru captare: *Benommenheit*. Suffixul *-heit* („-itate” ar fi în română) trimite la stare. În acest caz, la starea de „beție”, de rapt, de vertigo, în care intră cel a cărui ființă e în totalitate captivată de ceea ce face. Or, Horia vorbea într-o stare de captivitate. Iar voluptatea lui de a vorbi mergea în crescendo și atingea rapid acel punct de tensiune interioară care producea decolarea, desprinderea lui de orice cădea în afara a ceea ce avea de spus, încât de partea cealaltă, a publicului, se producea *molipsirea*. Molipsirea însemna ascultarea cu

Horia-Roman Patapievici cu Lucian Croitoru la Înapoi la argument în librăria Humanitas de la Chișinău
© Radu Sandovici

sufletul la gură care răspundea vorbirii în transă cu sufletul la gură. Vorbirea în transă cu sufletul la gură se face prin entuziasm, prin în-spirarea a ceva mai înalt decât tine (prin „interiorizarea zeului“), care, astfel, te scoate din tine (*ékstasis*). Cine nu obține transa, captivitatea, decolarea, entuziasmul, extazul și evadarea din real producând molipsirea vorbește în public de pomană.

I-am urmărit lui Horia deopotrivă stilistica discursului, pe care, îmi fac iluzia, o împărtășim în mare măsură. Ea constă din jocul permanent – simplificat spus – dintre concret și abstract. Nimic nu e prea greu pentru a nu putea fi explicat. Și nimic nu e prea umil pentru a nu putea fi ridicat la idee. Unei părți abstracte a discursului trebuie să-i urmeze intuitivitatea ei (exemplul, anecdota), așa cum narațiunea

trebuie întreruptă periodic de urcarea la idee, de ceea ce aş numi *inserția digresiunii speculative*. Horia stăpâneşte perfect această tehnică a pulsionii speculative, fiind în stare să treacă rapid dinăuntrul poveştii sau al limbajului colocvial la decurgerile în plan teoretic pe puncte şi subpuncte. Discursul încetează în felul acesta să fie pândit de monotonie, capătă relief şi varietate, alternanţa concret–abstract ţine publicul treaz, ideea biciuind inteligenţa, în timp ce povestea oferă răgazuri, decontractând intelectul. Vorbitorul care practică inserția digresiunii speculative oferă celui care-l ascultă chei de înţelegere a lumii pe care până atunci nu le avea.

Am să dau ca exemplu o lansare pe care Patapievici a făcut-o toamna trecută la Biblia tradusă după textele ebraice de Francisca Băltăceanu şi Monica Broşteanu. S-a oprit la un moment dat asupra scenei rugului aprins din Exod, cea în care Moise, păscând turma socrului său, Ietro, în preajma muntelui Horeb, îl întâlneşte pe Dumnezeu sub forma unui foc care arde fără să mistuie substanţa combustiei. „Ei bine, aici avem prezentă sub formă alegorică ceea ce mai târziu Aristotel va numi «fiinţa». Pentru că fiinţa e flacăra care arde continuu, indiferent de câte fiinţări particulare cad, ca specii, sub flacăra genului ei. Ea se distribuie, cum spunea Noica, fără să se împartă. Divinul nu se împuţinează distribuindu-se în toţi oamenii. Fiinţa e transpunerea metafizică a fenomenului descris în scena rugului aprins care arde în eternitate.”

Aş mai spune că, pe urma legii morale kantiene „înscrise în sufletul nostru” şi a exigenţelor „est-etice”

ale Monicăi Lovinescu, Horia Patapievicu a introdus în discursul public de la noi sintagma „clarității morale“ (opusă „orbirii morale“ a corectitudinii politice) ca regulă absolută a judecății etice și a comportamentului individual. Când l-am întrebat cum a ajuns la această formulare, mi-a răspuns că a descoperit-o prin simpla traducere a rigorii regulilor carteziene de îndrumare a clarității gândirii asupra rațiunii practice și a comportamentului uman.

Ei bine, întruparea acestui spirit rar, unul dintre cele mai frumoase pe care le avem și care, nu mă în-doiesc, se va dovedi că a marcat decisiv istoria ideilor în cultura noastră, s-a bucurat de confirmarea excepționalității sale prin prigoană, înjurătură și ură. Beneficiază și el, așa cum voi explica pe larg mai jos, de criteriul pervers al omologării reușitei cu ajutorul negativului. În țara neașezată în care trăim, ura provocată în rândul mișeilor a devenit singurul etalon al împlinirii. Iar Horia, din acest punct de vedere, a reușit din plin.

Un zeu revenit din exil

Cel mai spectaculos om pe care l-am cunoscut în acești 30 de ani de viață editorială a fost neîndoielnic Neagu Djuvara. Încercătura lui existențială era prodigioasă și mai toată lumea știe că omul acesta trăise mai multe vieți într-una singură. Totul s-a petrecut la el *altfel* decât în cazurile obișnuite și, dacă ar exista o normă pentru „viața normală”, atunci cea a lui Neagu Djuvara ar fi paradigma abnormului însuși. Pesemne că nimeni altcineva nu a revenit, ca el, după 45 de ani, în țara lui, pe care o părăsise la 28 de ani, pentru a debuta la 73 de ani, devenind apoi, în doar zece ani, unul dintre cei mai vânduți trei autori ai țării. La vârsta la care se intră în hibernare, el își privea viața de până atunci ca pe o „uriașă paranteză” și spunea că adevărata lui viață începuse abia în clipa în care părea că se sfârșește.

Nici un autor nu mi-a dat periodic o listă a cărților pe care urma să le predea editurii în următorii cinci ani; Neagu Djuvara a făcut-o în două rânduri. Era un gest situat la jumătatea drumului între ludic și serios. Ultima listă a sosit când împlinise 99 de ani, însoțită de o încântătoare scrisoare. M-am

Neagu Djuvara © Radu Sandovici

străduit să-i răspund pe măsură. Din corespondența pe care am purtat-o cu el în primăvara târzie a vieții lui, voi reda aici aceste două scrisori. A lui era intitulată *Proiectele mele între 95 și 99 de ani* și era datată marți, 5 martie 2013:

Mult stimate și iubite coane Gavriil!

Ții minte planul pe care ți-l arătasem (cred în 2005 sau 2006) al celor patru cărți pe care aveam de gând să le scriu în cei patru ani următori. Ai zâmbit neîncrezător. Au ieșit totuși barem trei din ele: *Thocomerius–Negru Vodă*, *Răspuns criticilor mei* și *Ce au fost „boierii mari” în Țara Românească? Saga Grădiștenilor*.

Ești prea inteligent și prea cunoscător al tainelor scriitoricești ca să nu știi bine că fiecare din ele nu reprezintă doar redactarea unei cărți într-un an, ci rodul a zeci și zeci de ani de căutare, citire, vis și cugetare. Așa va fi și cu cele două-trei volume pe care le plănuiesc dacă-mi dă Cel de Sus până la o sută de ani. Dacă cumva ating suta, așa cum i-am spus-o dragului Andrei Pleșu, am de gând să mă imbarc pe o corabie cu pânze, unul din vasele comerciale care, din cauza ieftiniei ștrampotului, sunt, pare-se, destul de numeroase pe ocean. Din păcate, cele mai multe sunt nemțești! Or, MoșNeagu, considerat probabil o „personalitate” și în afara țării, dacă e admis, *moyennant finances*, la bord, ar fi chemat, pentru mâncare, la masa căpitanului. Nu mai știu să ciripesc nemțește de la vârsta de 8 ani. Nemții vorbesc însă toți acum și englezește. Nici măcar asta nu mi-ar plăcea, că n-am izbutit niciodată să stăpânesc adevăratul *idiomatic English*... Voi căuta așadar poama rară: un vas cu căpitan franțuz. Om vidé, cum zic moldovenii.

Scopul scrisorii e să-ți anunț care ar fi cele trei-patru cărți pe care le-aș începe: 1. *Geneza milenară a națiunilor din Balcani: greci, albanezi, români, slavi din Sud, din secolul VI în secolul XVI (și urmările până azi)*. E de fapt o carte la care lucrez de peste 30 de ani! Dacă la întoarcerea mea din buricul Africii, la 68 de ani, m-am apucat de o licență în sârbo-croată (vreme de patru ani), n-a fost ca să învăț să citesc sârbește. Nicicum. A fost ca să-mi fac o idee generală din contactul vreme de patru ani cu vreo 10-12 profesori veniți din cele opt sau nouă naționalități care constituiau artificiala construcție numită Iugoslavia [abia din 1929 încolo, căci la naștere, în 1918, îi zicea „Royaume des Serbes, Croates et Slovènes”]. Din păcate, sârbii, căpățânoși și duri, au înțeles-o în sensul unei Serbii Mari. A ieșit o catastrofă: ustașii croați, asasinarea, la Marsilia, a lui Alexandru al Serbiei *et la suite*...

Martie, 5 martie 2013

Multă sănătate și multe cauze fazele!

Ții minte, individule, de planul pe care
l-ai arătat (cel în 2005 sau 6) al celor
'patru cărți' pe care eram de gând să le
scriu în cei patru ani următori. Ai zămbit
măsurător. Au ieșit totuși barele trei din
ele: "Thracismul - Npm Vode," "Răspuns critic
meu," și "Ce au fost boreii mari în Târziu-Român
-nească (Saga Erochistomului)".

Ești prea inteligent și prea cunoscător
al Târziei scriiturii, ca să știi bine că
fiacău din ele nu reprezintă numai redactarea
unei cărți într-un an, ci rodul a trei și trei
de ani de curățare, ^{vis} citire și cupetare. Apoi
fi și cu cele două-trei volume pe care le
pețimesc, dacă nu de Cel de sus și de până la
sute de ani. Dacă cumva ating sute, apa cum
i-am spusă dintr-un Budei Plesu, am de gând
să mă îmbărc pe o corabie cu pânze, într-un
din vasele comerciale sau, din cauza refuzului
transportului sunt, parca, olistul de ^{pe ocean} ~~numeros~~
bun parat, cel mai mult sunt nemțuși. Ozi,
Moshap, considerat probabil "o personalitate"
și în afara Târziei, dacă e adevărat, moyennant

III UN ZEU REVENIT DIN EXIL

Tot în acest scop am făcut zeci de călătorii și de șederi în Grecia, mai cu seamă la Atena la admirabila Bibliotecă Gennadion, înființată prin anii 1920 de fostul ambasador la Londra, Gennadios, care adunase (de ce n-avem și noi asemenea iubitori de patrie!) 70.000 de volume privitoare la Grecia bizantină și medievală. O comoară, găzduită într-o *villa* de stil elenistic. Și, cum omul își cunoștea și el nația, stipulase că directorul trebuie să fie întotdeauna de la Institutul American de Cercetări Arheologice!

2. A doua carte ar fi *Despre familia Ghika*; și aș lucra-o, la cererea prietenului meu de o viață, Alexandru Ghika-Brigadiera (din ramura moldoveană), în colaborare cu distinsa istorică Georgeta Penelea Filitti. Am adunat mult material, și am și o raritate: notițele zgribulite de monseniorul Vladimir Ghika la Viena, după șederea acolo, în refugiu, a lui Grigorașcu Vodă Ghika, prin anii 1660. Mi-au fost date mie de însuși monseniorul, care m-a căsătorit în 1937.

Ar trebui, cu acestea, să ating vârsta de 100 de ani – și atunci să plec pe oceane...

3. Dacă mă-ntorc teafăr, a treia carte ce mi-ar plăcea să scriu ar fi: *Din psihologia poporului român a lui Dumitru Drăghicescu (1907), revised după un veac*.

Cam atât. Și cred că ar fi destul...

Cu drag, MoșNeagu

O carte lipsește totuși din acest proiect: cea despre care Neagu Djuvara îmi vorbise la telefon mai demult, când, sunându-l să aflu vești despre el, mi-a spus că a început să scrie în fiecare seară (dar că nu are încă un titlu) la cartea despre prima iubire a vieții lui: cea

Pagină din scrisoarea lui Neagu Djuvara, arhivă personală G. Liiceanu

de la 14-15 ani pentru tânăra contesă poloneză Sofia Ravita-Gavrońska, mai mare decât el cu doi ani. „Vă dau titlul, m-am repezit eu, vizitat de-o inspirație empatică: *Sophie, mon amour*.” A părut încântat, după care mi-a spus: „Dragă, când zic că e vorba de marea iubire a vieții mele, înseamnă că, la vârsta de care-ți vorbesc, a fost o iubire platonice, dar de o intensitate și puritate a sufletului cum nu am mai cunoscut niciodată. De aceea, când m-am îndrăgostit apoi – asta s-a întâmplat de-a lungul vieții mele din șase în șase ani –, lucrul s-a petrecut de fiecare dată pe tiparul iubirii pentru ea”.

Spun toate acestea pentru că în scrisoarea mea de răspuns, din 26 martie 2013, e vorba despre Sophie. Scrisoarea se intitula *Câteva calcule*.

Dragă Domnule Djuvara,

Vă mulțumesc (cu întârziere) pentru scrisoarea olografă pe care mi-ați trimis-o. Lucru rar și fin în zilele noastre, dedate la comodități computeristice. Ca dovadă, iată, eu nu vă pot ține piept și recurg la recele tipar electronic.

E minunat jocul pe care mi-l propuneți: din cinci în cinci ani (atenție la „cincinalul socialist“!) îmi trimiteți o listă cu următoarele dumneavoastră proiecte. Ați început jocul la vârsta de 90 de ani cu cinci titluri, dacă țin bine minte. Acum, la 95, îmi trimiteți noua listă cu „trei-patru cărți“, pe care ar urma să le scrieți până la 100 de ani. După care, îmi spuneți, urmează îmbarcarea dumneavoastră pe un transatlantic cu căpitan francez, care va profita de pe urma prezenței dumneavoastră pe vas. Vă va invita la masă și va asculta, în săptămânile sau lunile cât va dura călătoria, fascinanta poveste a vieții cuiva care a traversat cea mai agitată sută de ani a istoriei lumii. În altă scrisoare îmi spuneți că ați dori ca

povestea vieții dumneavoastră să se încheie în chiar această călătorie. Vasul se va întoarce la țărm, iar dumneavoastră veți fi fost abandonat undeva, în sânul generos și atotcuprinzător al oceanului... Și dacă nu va fi cazul? Atunci, îmi spuneți, veți sosi la țărm cu o nouă listă, pentru a-mi propune titlurile următoarelor cărți.

Punctul slab al acestui scenariu este de a nu fi luat în calcul că, la întoarcere, s-ar putea să nu aveți cui da următoarea listă. Când dumneavoastră veți fi împlinit 100 de ani, eu ar urma să am 76. Or, trebuie să știți că longevitatea medie a bărbaților în România este de 72 de ani, în timp ce a femeilor e de 78. E drept, când dumneavoastră veți împlini 100, media longevității masculine se va modifica, fatal, și va ajunge, pesemne, la 72 de ani și jumătate. Oricum, nu e zis că mă veți găsi ca să-mi înmânați următorul plan privind productivitatea dumneavoastră în materie de istorie. V-am scris toate astea ca să vă rog să faceți corecțiile necesare. Iar dacă până atunci planeta, omenirea, Europa, România și Humanitas vor mai exista, iar eu nu, vă rog să înmânați lista centenară doamnei Lidia Bodea. Ea va avea 44 de ani, aflându-se, așadar, cu 34 de ani sub media longevității feminine în România. Ceea ce-nseamnă că sunt riscuri minime pentru dumneavoastră ca să bateți la poarta editurii Humanitas și să nu aibă cine vă deschide.

Acum, că am pus la punct acest detaliu esențial, pot să vă exprim nedumerirea mea privitoare la faptul că, de pe actuala listă de „trei-patru titluri“, lipsește tocmai *Sophie, mon amour*, de care mi-ați vorbit recent. În cazul dumneavoastră, omul care scrie istorie e tot atât de important ca istoricul însuși, și iată de ce această recapitulare afectivă a propriei dumneavoastre vieți este pentru noi toți deosebit de prețioasă. După discuția telefonică în care mi-ați povestit iubirea inaugurală pentru Sophie (ea a durat, dacă am reținut bine, de la 11 la 17 ani), am rămas visător, gândindu-mă cum a arătat femeia pe care,

mi-ați spus, ați regăsit-o apoi mereu, din șase în șase ani, de-a lungul întregii vieți, ciclul fatal în care surveneau o nouă îndrăgostire, precum și iubirea ce decurgea de aici. Am făcut rapid socoteala că, în felul acesta, Sophie, ca pattern întemeietor, a fost resuscitată, începând de la vârsta de 17 ani și până la cei 95 de acum, de 12,16 ori. Așa încât, după ce terminați povestea iubirii întemeietoare a vieții dumneavoastră, sub titlul *Sophie, mon amour*, se cere să scrieți o a doua carte, al cărei titlu cred că ar fi acesta: *Avatarurile lui Sophie. Cele 12,16 iubiri ale vieții mele*. Altminteri, îl veți lăsa pe cititorul primei cărți *sur sa soif*.

Cu speranța că veți accepta propunerea mea și că ne veți face astfel părtași la o saga afectivă fără precedent (e posibil și titlul simplificat *Cele 12,16 iubiri ale lui Neagu Djuvara*), vă îmbrățișez cu mult drag, spunându-vă, dacă nu știți până acum, că sunteți una dintre cele mai frumoase întâmplări ale vieții noastre românești de după 1990.

Vă mai promit că am să fac tot ce depinde de mine ca să pot veni la rendez-vous-ul pe care mi-l dați, pe țărmul mării, peste cinci ani. Voi fi singur.

Gabriel Liiceanu

Puritatea copilărească, dezinvoltura, onestitatea intelectuală desăvârșită, harul povestirii, darul socializării, bunul-simț ridicat la rangul de înțelepciune, râsul cu poftă, boieria, uitătura francă în față, simțul ludic, tinerețea eternă – cum oare s-au putut împleti într-un singur om atâtea calități, pentru a produce un exemplar de rasă menit să apară arareori în specia umană?

Cultura urii și lanțul calomniilor

Oare un anume „apel către lichele“, scris în noaptea de 30 decembrie 1989, citit două săptămâni mai târziu la televiziunea publică (nu înțeleg nici acum prin ce miracol), transformat apoi în manifest stradal sau lipit pe ușile birourilor directoriale, să fi fost explicația „atenției“ de care a avut parte fără încetare editura Humanitas în răstimpul acestor 30 de ani? Sau cărțile care, odată cu intrarea în lume a nou-născutei, au început să invadeze piața, năruind de la o zi la alta obștescul discurs imprimat în mentalul colectiv de câteva decenii? Europa Liberă, pe care mulți o ascultaseră ani la rând cu plapuma trasă peste cap, se mutase acum în vitrinele librăriilor. Nimeni nu anticipase acest moment! *Undele scurte* ale Monicăi Lovinescu sau *Fenomenul Pitești* al lui Virgil Ierunca erau citite acum cu dezinvoltura cu care până mai adineaori se citea prin tramvaie *Shōgun*. Regele Mihai prinsese glas într-un volum de *Convorbiri* cu Mircea Ciobanu, iar *Constituția din 1923*, abolită de comuniști în 1948, revenise la lumină cu firescul cu care o societate eliberată de o povară a istoriei își revendică reintrarea în normalitate.

Totul la Humanitas vădea o voință a despărțirii de trecut care s-a însoțit în curând cu denunțarea noii fraude istorice începute odată cu „tranziția”. Reacția celor care s-au simțit amenințați atunci, în imediatul Revoluției, că nu pot truca istoria în liniște și „consensual” n-a întârziat. Cum ar fi putut vechii reprezentanți ai puterii, fardați democratic, așa cum trecuseră pe noul mal al istoriei, să accepte că instituția oficială de propagandă a Partidului devenise de la o zi la alta locul adevărilor incomode rostite, pe șleau și sistematic, la nesfârșit? Cineva observa că nici o campanie de denigrare din România tranziției nu a avut o asemenea continuitate, nu a fost purtată cu asemenea tenacitate și nu s-a desfășurat prin reluarea acelorași calomnii, cu atât mai eficiente cu cât erau mai neverosimile. Aceeași supă reîncălzită la nesfârșit a fost servită opiniei publice la televiziuni, în ziare, în presa on-line, pe bloguri, pe Facebook... Cu aceleași ingrediente, pregătite de aceiași specialiști în tehnica compromiterii, aplicând întocmai *până astăzi* paragrafele învățate din manualul *Bazele muncii de Securitate* (ediția a doua, 1974), capitolul V (Munca informativă), paragraful 1 (Modalități de exploatare a informațiilor):

d) *Compromiterea*

Compromiterea este întreprinsă împotriva persoanelor ce exercită o influență negativă asupra anturajului din care fac parte, urmărindu-se izolarea și discreditarea acestora față de anturajul lor. În realizarea compromiterii se folosesc combinații și legende informative, exploatându-se acele împrejurări din viața și activitatea

celor vizați de natură să-i discrediteze în fața anturajului și, în cele din urmă, să-i izoleze.

Metodele de mai sus se aplică și la destrămarea anturajului.

Exercitam, într-adevăr, „o influență negativă asupra anturajului“, adică a întregii societăți. Nu spusese Ion Iliescu la un moment dat că incit „la dezordine socială“? În acești 30 de ani s-au strâns în jurul meu, al prietenilor mei, al autorilor Humanitas și al editurii Humanitas „combinații și legende informative“, s-au umplut mii de pagini de ziar tipărite sau on-line, s-au angajat în dezinformare și calomniere zeci de „ziariști“ de la televiziunea publică ținută pe banii noștri sau de la canalele TV ale unor foști securiști.

Așa se face că am aflat despre mine tot felul de drăcii: că am primit Editura Politică, împreună „cu un imens patrimoniu“, cadou de la Andrei Pleșu, la scurtă vreme după ce el, se subînțelege, primise cadou Ministerul Culturii; că datoriile la stat ale editurii Humanitas au fost șterse „în două rânduri“ de „regimul Băsescu“; că același Băsescu îmi cumpăra cărți cu vagonul și le trimitea în Basarabia, asigurând astfel prosperitatea editurii; că „am falsificat“ piața de carte din România; că am jefuit, ca autor, sute de pagini de unde am apucat; că, tot în tandem cu Pleșu, am fost – pe rând sau simultan – agent de Securitate, KGB, MI 6; că mi-am bătut soția însărcinată în luna a noua; că am pus pe picioare o editură ca să am unde publica volumele proprii și pe cele ale prietenilor mei; că am folosit, tot în gașcă,

banii ICR-ului condus de Horia Patapievici pentru a ne promova cărțile pe alte meridiane ale lumii. În același timp, n-ar fi de ignorat nici faptul că toți detractorii noștri au vânat cu disperare o brumă de notorietate parazitându-ne numele. Să-ți faci o profesiune din înjurătură și un nume efemer în descendența lui Ionescu-Caion! Ce puțin au cerut de la viață!

Am fost întrebat în câteva rânduri cum am făcut față trăgând după mine vreme de trei decenii atâtea abjecții. Am fost „chemat” în nenumărate rânduri în fața opiniei publice să dau socoteală ca un pun-gaș pentru ceea ce nu făcusem niciodată, în timp ce tot ce făcusem mai bun, mai frumos, mai curat în acești 30 de ani era trecut sub tăcere. Cum se face că o întreagă rețea a denigratorilor căzuți din man-taua Securității a putut mânji sistematic, și nepedep-sită vreodată, tot ce era imaculat în noi, invocând „libertatea de expresie”? Cum de nu mi-am luat nici-odată lumea în cap nici înainte de '90, nici după? Cum poți rămâne cu mințile întregi într-o lume con-dusă de criminali în libertate, de scursuri, lichele, in-fractori, huligani, impostori, imbecili și violatori ai limbii și când, pe deasupra a toate, ești obligat să res-piri zilnic cultura urii care te vizează direct? Cum de nu mi-am pierdut cumpătul când la fiecare colț de stradă riscam o înjurătură iscată din impactul „știri-lor” concoctate în incubatoarele maculării și urii?

Insula Humanitas

Ani la rând am socotit că nu ținea de demnitatea mea să mă cobor la nivelul minciunilor care s-au spus despre mine și despre instituția pe care am ctitorit-o. Am avut trufia de a crede că onestitatea imaginii mele publice și a oamenilor cu care m-am înconjurat e mai puternică decât orice conglomerat de invidie, ură și patimă a denigrării. Nu m-am grăbit să măsoar temperatura societății luându-mă numai după imprecățiile zbierătorilor de profesie. Munca unui om se măsoară până la urmă după roadele ei. Realitatea pe care poate s-o pipăie și s-o măsoare oricine e prinsă în bilanțul de 5.000 de titluri și 30 de milioane de exemplare publicate în aceste decenii la Humanitas. Ani în șir, după 1990, în România a citi a însemnat Humanitas. Cărțile scoase de noi în primii cinci-șase ani, când celelalte mari edituri de azi nu deveniseră vizibile sau încă nu existau, au fost printre puținele și *cele mai importante semne ale schimbării în România*. Generații întregi au crescut cu cărțile acestei instituții.

Cel mai frumos compliment făcut editurii Humanitas a venit, la aniversarea a 25 de ani de la nașterea

ei, de la Lucian Boia: „Dacă țara întreagă și-ar fi găsit drumul cum l-a găsit Humanitas din primul moment, fără nici o șovăială, am fi avut astăzi o altă Românie“. S-ar putea să fie așa. Am fost ghidați din prima clipă de un anacronic ideal al purității, născut în răspăr cu lumea din care ieșiserăm și deja desuet în raport cu cea în care intram. Visam la o etică a muncii acolo unde nu puțini pregăteau „tunuri“ și eram îndrăgostiți de legalitate într-o țară roasă de corupție.

Am dorit, din prima clipă, să fac să se ivească dintr-un ocean al mizeriei morale o „insulă Humanitas“ (am numit-o „patria mea mică“), în care am invitat să se așeze acele ființe alese încrezătoare în valorile eterne ale omenirii, doritoare să slujească prin excelență profesională comunitatea în care trăiau și dispuse *să-și dea sufletul* – ceea ce însemna să și-l ofere cu tot ce avea mai bun în el – din dorința de a împinge România către valorile de civilizație ale Europei.

Așa se face că ura care ne-a însoțit în toți acești ani nu m-a afectat. Cu vremea, am ajuns să mă evaluez cu ajutorul negativului și să-mi procur perverse voluptăți din a stârni „bila neagră“ a detractorilor. Am început să simt cum ura lichelelor mă fortifică. Am descoperit plăcerea replicii, jubilația pe care ți-o provoacă lovitura ce își atinge ținta. Am ajuns să cred că, într-o țară intrată pe mâna pezevenchilor, singurul etalon cert al reușitei este „melancolia“ pe care le-o inspiră ceea ce faci. Nu admirația te validează, ci cantitatea de invidie pe care o pui în mișcare. Nu iubirea, ci ura. Ceea ce spun acum nu e valabil decât într-o societate încă avariata. Și, pentru

că nu am știut, sau nu am putut, să ne facem la timp lustrația, ăsta e firescul în care încă ne mișcăm. Recent, într-un e-mail, Luminița Marcu îmi scria:

De altfel, pentru că tot vorbeam despre cei 30 de ani pe care-i împlinește Humanitas, mi se pare limpede că în-săși existența editurii așa cum e, așa cum ai construit-o, în ciuda tuturor adversităților pe care mi le pot imagina, e, ca orice lucru făcut și împlinit, dovada de neiertat pentru „ei“ că se putea pleca de la o defunctă editură politică și ajunge acolo unde ați ajuns. Cu alte cuvinte, cu orice, de la fabricile ineficiente la țara întreagă, s-ar fi putut face același lucru, dacă ar fi existat minte și voință. Iar asta, dovada asta vie și imposibil de neglijat, e pentru ei insulta supremă.

Asta pe de o parte. Pe de alta, am ajuns să cred în acel segment al omenescului care nu se poate rupe de fundamentele lui morale eterne. Mi-am căutat semenii și m-am înconjurat de oameni frumoși, investind de fiecare dată în ei fără să evaluez, precaut, riscul de a fi dezamăgit cândva. Când nu mi-au mai ajuns cei vii, m-am refugiat între morții mei frumoși. Cu cei în viață și cu cei dispăruți, am construit o antantă a binelui, o conjurație a celor, poate puțini, despre care Cartea spune că sunt sarea pământului și că ei sunt cei ce fac ca lumea să țină.

Și, poate lucrul cel mai minunat, mi-am descoperit publicul și, odată cu el, iubirea celor tăcuți. Căci nu prietenii și nu cei din aceeași breaslă cu tine te vor lămurii vreodată asupra rostului tău pe lume. Nu ei îți vor spune că, citindu-te, le-ai schimbat viața (cu asta se ocupă și ei), ci necunoscuții care se înghesuie în saloanele de carte, cititorii anonimi

care n-au de ce să te flateze, care vin spre tine doar pentru a-ți cere o dedicație și care-ți spun că-ți țin pumnii sau că se roagă pentru tine.

*

* *

Poate că sună prost să spun eu toate aceste lucruri despre Humanitas. Totuși, nu cred. Ca autor, nu mi-am lăudat niciodată cărțile, m-am îndoit necontenit de ele, pentru că știu că ele singure nu pot întruni *consensul* „faptei bune“. Plac, sau nu plac. În jurul unei cărți nu se poate convoca evidența. Nici un scriitor nu poate să-și alieze toți cititorii în orizontul trăirilor sau gândurilor lui. Dar afirmarea de sine prin faptă e altceva, și ea ține de metabolismul oricărei societăți libere.

Noi nu am cunoscut afirmarea de sine liberă și gratuită înainte de 1990. Pentru că pur și simplu ea nu avea drept de existență într-o lume cu un singur punct de iradiere permis. Un singur ins putea *făptui* – doar unul putea înălța sau șterge ceva de pe fața pământului printr-un simplu gest al mâinii. Noi, ceilalți – supușii, înrobiții, aplaudacii –, trebuia să fim cu toții șterși, inaparenți, să nu ieșim din rând. Mândria noastră, dacă exista, trebuia să se consume acasă, între patru pereți, să fie asemeni unei haine aninate, singură, în cuierul din vestibul. Nu te puteai raporta prin faptă la ceilalți pentru că nu puteai să faci nimic, pentru cei din jur, *de capul tău*.

Acest lucru a devenit cu puțință abia după 1990. Atunci abia s-au pus *bazele inițiativei și ale iradierii*

sociale. De-abia atunci am descoperit că orice viață adevărată are nevoie de afirmarea de sine. Că poți *să faci* „de capul tău” – adică ascultându-ți glasul tăcut al inimii și creierului *tău* – un spital, locuințe pentru nevoiași, centre pentru orfani, biblioteci. Am ajuns astfel la *expresia* afirmării de sine și am descoperit un rost al vieții, altul decât supraviețuirea.

Spre viitor

Așa se face că, în ceea ce am spus despre Humanitas, nu e laudă, ci doar mândrie temperată, o simplă privire mulțumită aruncată peste un drum parcurs. Ce simt acum, după 30 de ani de Humanitas? Într-un interviu pe care-l dădeam în februarie 1990, afirmam că mă voi „ocupa“ de noua editură „doi-trei ani“, până „o voi pune pe picioare“, după care, cu conștiința împăcată că mi-am plătit obolul față de istoria în care intraserăm, mă voi întoarce la „cărțile mele“, la „opera“ la care Noica, închinător la Dumnezeuul unic al culturii, o visase pentru noi. Atât eram de naiv! Nu știam atunci că o instituție întoarsă cu fața către o întreagă comunitate te ares-tează în destinul ei și te provoacă, cu fiecare an pe care-l împlinește, să mai urci o treaptă în răspunderea pe care ți-ai luat-o. Târziu am înțeles că a vrea să schimbi România, a vrea să-i dai respirația unei civilizații adevărate, însemna în primul rând să în-veți *să lucrezi în durată*, să obții continuitatea într-o țară care stătea sub semnul adamismului cioranian (totul se reia mereu de la zero) și sub legenda zidului care, înălțat ziua, se năruia peste noapte.

Ce sper, aşadar, sau ce-mi doresc acum? Ca în dicţionarele din 2090, în dreptul cuvântului „Humanitas“ să scrie: „Editură de ştiinţe umaniste înfiinţată cu o sută de ani în urmă, la 1 februarie 1990“. Indiferent pe ce suport se vor citi atunci cărţile.

Registrul de
portofoliu
redacțional
Din ian. 1985

Coli RED. RED.

40 Traduceri

10 Trad.
(revista)

10 - - -

10 - - -

15 - - -

15 - - -

15 Trad.

10 - - -

15 - - -

15 - - -

„Registrul de portofoliu redacțional“ al Editurii Politice, completat de același angajat, bunul domn Tănase Georgescu, suferă o transformare radicală începând din 1990 (v. cele două pagini următoare)

nr. cov.	data	nr. cov.	data	Aut.	Titlul lucrării	col.
680	16.02 87	1	2.02 1990	Viorica Morisuc	Premisele izolarii politice a României (1919-1940)	21
681	"	2	2.02 1990	" " "	Sistemul politic	
682	"	3	6.02 1990	Armand Calinescu	Lucrări politice (1916-1939)	20
683	17.02	4	7.02 1990	" " "	Bomba droguilor	19
684	18.02	5	16.02 1990	Virgil Teremca	Evenimentul Pitesti	5
685	18.02	6	19.02 1990	debutat cu 83 (banile)	la raspunderea vitorului	16
688	"	7	19.02 1990	Paul Genu	Gherla	6
689	20.02	8	19.02 1990	Constantin Voica	Jurnal filosofic (col. 4)	6
690	20.02	9	19.02 1990	Jacques Monod	Hazard si necesitate	9
691	20.02	10	20.02	" " "	Facerea lumii	25

Red	data	Autent	Titlul lucrării	coli	anotări
Jst	21.02 90	Monica Lemescu	Unde scurte. Jurnal indirect	32	Shoe + Măști Ninu
Jst	21.02 90	Constantin Ureca	Rugati-va pentru fratele Alexandru	5	Secare M.
Jst	22.02 90	Aurelius Augustin	De dialectica Despre dialectica	(coly)	stătu le
Jst	22.02 90	Paul Goma	Culoarea arcubului (cristonumul oameilor)	20	blaga u tan
Jst	23.02 90	Emil Cioran	Pe culmile disperării	8	trabala am
Jst	8.03 1990	Victor Frunza	istorie (în afara col.) Istoria stalinismului în România - PCR	35	storia m
Jst	2.03 90	Ioan Scut Ion Bulci	Democrație la români (1866-1938)	16	storia m
Jst	9.03 90	* * *	dictu de filosofie	(7)	Amatru Horea tr tr
Jst	12.03 90	Terente Robert Savin Vienu	Riscul gândirii	16	Amatru Horea tr tr
Jst	19.03 90	Ludwig Wittgenstein	Tractatus logice- philosophicus	8	Amatru Horea tr tr

*Sus: Cu Bernard
Pivot într-o emisiune
Bouillon de culture,
Paris, 1994, arhiva
Humanitas*

*Prima aniversare a
editurii Humanitas,
Paris, 1994. Printre
invitați: Antoine
Gallimard (CEO
Gallimard) și
Claude Cherki
(CEO Seuil), arhiva
Humanitas*

Thierry Wolton, publicat la Humanitas încă din 1992 (KGB-ul în Franța), este tradus în continuare (KGB-ul la putere. Sistemul Putin, 2008; Negaționismul de stânga, 2019; trilogia O istorie mondială a comunismului, 2018–2020). 2017 © Jean-François Paga – Grasset

Lansarea cărții lui Andrei Pleșu Față către față, Gaudeamus, 2013 © Radu Sandovici

Lansare de carte și sesiune de autografe cu Herta Müller, librăria Humanitas Kretzulescu, 2011, arhiva Humanitas

Sus: Mircea Cărtărescu
în timpul lansării
romanului Solenoid,
alături de Lidia Bodea,
Gaudeamus, 2015
© Radu Sandovici

Herta Müller,
laureată a Premiului
Nobel pentru literatură
© Radu Sandovici

Vizita lui Paulo Coelho în București, 2005; coada la autografe ținea de la ușa librăriei Humanitas Kretzulescu până la Palatul Regal, arhiva Humanitas

În dialog cu Mario Vargas Llosa, unul dintre marii autori Humanitas, la conferința Chipuri ale răului în lumea de azi. 2005, arhiva Humanitas

*Inaugurarea terasei librăriei Humanitas Kretzulescu din București, 2012
© Radu Sandovici*

*Mario Vargas Llosa, laureat al Premiului Nobel pentru literatură, în curtea
Universității Babeș-Bolyai din Cluj, 2013 © Nicu Cherciu*

Prima ediție a Concursului Humanitas în licee; Neagu Djuvara înmânează câștigătorilor premiul. 2012 © Radu Sandovici

Studentii anului I de la Facultatea de Sociologie, veniți în Casa E. Lovinescu, sediul Fundației Humanitas Aqua Forte, pentru un seminar. 2018 © Cătălin Cioabă

Librăria Humanitas Cișmigiu înainte de inaugurare, 2012, arhiva Humanitas

Complicitate (2011, cu Andrei Pleșu) © Radu Sandovici

Lidia Bodea și Oana Pellea la Gaudeamus, 2016. Lidia, supranumită „Hestia, păzitoarea vetrei căminului“, a fost, pe de altă parte, botezată de Dan C. Mihăilescu „stăpâna fulgerelor“ © Radu Sandovici

Lansarea Parabolelor lui Iisus de Andrei Pleșu la deschiderea librăriei Humanitas de la Cișmigiu, 2012 © Radu Sandovici

Împreună cu Lucian Boia, Dan C. Mihăilescu, Ioana Pârvulescu, Horia-Roman Patapievici și Andrei Pleșu la inaugurarea librăriei Humanitas din Brașov, 2013, arhiva Humanitas

Amos Oz (1939–2018) la Târgul Internațional de Carte de la Ierusalim din 2007, alături de editoarea sa în limba română. Denisa Comănescu este, pesemne, cel mai experimentat și mai pasionat editor de literatură universală din România. © Mihaela Marin

Ludmila Ulițkaia oferind autografe după lansarea romanului Imago la librăria Humanitas de la Cișmigiu, 2016 © Radu Sandovici

Alessandro Baricco, alături de italianista Oana Boșca-Mălin, cu ocazia lansării romanului Mireasa tânără, librăria Humanitas de la Cișmigiu, 2016 © Cosmin Băluță pentru vertizortal.ro

Evgheni Vodolazkin în dialog cu Ioana Bâldea Constantinescu despre romanul Aviatorul, la Radio România Cultural, 2017 © Alexandru „Ciumpy“ Dolea pentru Radio România Cultural

Lucian Boia, cel care a modificat chipul istoriografiei românești, despărțind definitiv istoria de mit și știința istoriei de patriotism. În acest sens, cea mai importantă carte a sa este Istorie și mit în conștiința românească. 2013
© Radu Sandovici

Una dintre Conferințele Fundației Humanitas Aqua Forte „Despre lumea în care trăim”, de la Ateneul Român. 2019 © Cătălin Chiriloi

Oliver Jens Schmitt, profesor de istorie sud-est-europeană la Universitatea din Viena. Într-o conferință la Ateneu și apoi în cartea sa România în 100 de ani. Bilanțul unui veac de istorie, publicată la Humanitas, istoricul elvețian ne-a spulberat iluzia că România a cunoscut cândva o democrație consolidată. 2019 © Radu Sandovici

Mirela Nagâț, jurnalist cultural, prezentatoarea Conferințelor de la Ateneu. 2019 © Radu Sandovici

